

# Érdekes személyiségek és alkotásaik péceli kötődései

## I. A JAVASLATTEVŐ ADATAI:

1. A javaslatot benyújtó (személy/intézmény/egyház/szervezet/vállalkozás) neve:  
Települési Értéktár Bizottság, POLGÁRMESTERI HIVATAL, 2119 Pécel, Kossuth tér  
1. +36 (28) 662-007, [ertektar@pecel.hu](mailto:ertektar@pecel.hu)

2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai

Név: Erdős Szabolcs

Levelezési cím: 2119 Pécel, Csatári u. 45/A

Telefonszám: 70-3249167

E-mail cím: szabolcs.erdos@gmail.com

## II. A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI:

1. A nemzeti érték megnevezése:

Érdekes személyiségek és alkotásaik péceli kötődései.

2. Fellelhetőségének pontos helye:--

3. Értéktár megnevezése, amelybe a nemzeti érték felvételét kezdeményezik: települési értéktár.

4. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása: Tankó János, Ulbrich Ede, Mihály Dénes, Kun József, Szilágyi Virgil, Klupathy Jenő, Francsek Imre, Cherven Flóris, Hatala Péter, Gábor Béla, Nauta Henrik, Pulszky Henriette, Farkas Antal, Lázár Károly, Bud János, Ferdinándy család, Rácz Gyula nevei ismeretesek a hazai tudomány-, politika-, technika- és sporttörténet fontos vonatkozásaiban, s életüknek egy hosszabb-rövidebb szakasza Pécelhez kapcsolódik.

Az előterjesztéseket kutatásai alapján Erdős Szabolcs készítette.

### Tankó János:

„Ő sürgette először a március 15-diki iskolai ünnepek meghonosítását, s mikor terve nem sikerült, kivitte a fiúkat péceli nyaralójába, s ott ünnepelte velük a szabadság évfordulóját” – írták halálakor a lapok. Ma már természetes, hogy az iskolákban megemlékeznek az 1848-49-es eseményekről, de az 1870-es években ez még nem volt teljesen kockázatmentes. A „halálosan negyvennyolcas” Tankó tanár úr a péceli közéletben is mély nyomokat hagyott.

Tankó János Segesváron született 1846-ban. Még csak három éves volt, amikor a város határában összecsaptak a magyar és az egyesített orosz-osztrák csapatok. Bár nem találni nyomát, hogy bármilyen veszteség érte volna családját a csatában, a negyvennyolcas függetlenségi törekvések beleégnek elméjébe. Iskoláit Csíksomlyón, Marosvásárhelyen végzi, majd a kiegészítés évében kezdi meg az egyetemet Pesten.

Első házassága nem sikerül túl jól, bár egyben elég rejtélyesnek is tűnik. Jámbor Endre férfisزابó lányát, Ilonát veszi feleségül 1873 augusztusában. Jámbor Endre azon túl, hogy szabóként is szép karriert fut be (a londoni világkiállításon díjat nyer, elindítja a pesti Férfidivat közlönyt) egy felségárulással szerez magának elévülhetetlen érdemeket a negyvennyolcas hagyományokat őrző forradalmárok körében. Az alaposan feldolgozott osztrák titkosszolgálati dokumentumok szerint Jámbor Endrének az 1860-

as évek elején volt egy látomása, miszerint ő az Árpád-ház leszármazottja és rokoni kapcsolatban áll a magyar trónra igényt tartó Crouy-Chanel családdal (amely család egy része éppen Pécelen él ebben az időben). Jambort 1863 májusában „lekapcsolják”, az eljárásban elmebetegnek nyilvánítták és a pozsonyi tébolydába viszik. 1867-ben engedik haza.

Tankó tehát ebből a családból választ magának párt. Alig öt év házasság után, 1878-ban azonban valamiért elválnak, Ilona a későbbi dokumentumokban elmebetegként tűnik fel. Bár az arra hajlamosak eljátszhatnak valamilyen összeesküvés elmélet gondolatával, valószínűbb, hogy Tankó részben negyvennyolcas, függetlenségi, forradalmi hevületének köszönhetően benősült egy „elmebeteg” családba.

Második házasságában sokkal több a racionális elem. Skultéty Pál gazdag földbirtokos lányát, Gizellát veszi feleségül 1880-ban. Feltehetően ez a családi háttér teszi lehetővé, hogy Pécelen egy nyolc szobás nyaralót tartsanak fenn.

Tankó János 1872-től haláláig a Pál utcai fiúkból ismert vörösingesek iskolájában, a VIII. kerületi főreáliskolában (ma Vörösmarty gimnázium) tanít magyart, németet, történelmet és földrajzot. Több iskolai történelemkönyvet ír, természetesen elsősorban a forradalmakról (pl. A forradalmak kora és az újabb állami alakulások). Gábor Andor író, humorista novelláiban, kisregényeiben sokszor megjelenik régi iskolája és az ottani tanári kar. Gábor nem nagyon szerethette az iskolát, mert többnyire elég rosszakat ír róla, Tankót egy helyen tuloknak nevezi, de azt is írja: „halálosan negyvennyolcas volt, abba halt bele, hogy Gödöllőn háromszor is megbukott, mint képviselőjelölt”.

Március 15-ét, a forradalom és szabadságharc leverését követően nem lehetett ünnepelni. 1860-ban még tüzet is nyitottak a megemlékezőkre. A kiegyezést követően központilag már nem tiltották, de még nem is „szerették” a márciusi ünnepségeket. Az első nagyobb megemlékezést Pesten, az 50. évfordulón, 1898-ban rendezhették – bár az osztrákok ekkor sem a március 15-ét, hanem inkább április 11-ét (áprilisi törvények) szorgalmazták, ezzel is tompítva a megemlékezés életét. Március 15. csak 1927-től lett hivatalos nemzeti ünnep.

Tankó János ugyanakkor már az 1870-es években rendszeresen tartott előadásokat Petőfiről, a forradalomról és szabadságharcról az iskolában. Nyoma van annak is, hogy az egyik október 6-án a diákok követelik a fekete zászló kitűzését az iskolában – e mögött is Tankó tanár úr sejthető. A fővárosi testület elé ugyanakkor nem ő, hanem 1893-ban Gööz József polgári iskolai igazgató terjeszti azt a beadványt, ami hivatalosan is szorgalmazza a március 15-ei iskolai megemlékezést.

A tanár urat a 1890-es években már sokkal jobban leköti az országos politika. Háromszor indul az országgyűlési választásokon a Függetlenségi és 48-as párt jelöltjeként, sajnos mindegyik esetben sikertelen (Gábor Andor rosszul írja, nem mindig a gödöllői körzetben: egyszer az edelényi, egyszer a monori és egyszer a gödöllői körzetben). A párt célja, hogy Magyarországot ne hagyja „felolvadni” a Monarchiában és készüljenek az ország újbóli függetlenségére (a párt a legkülönbözőbb formációkkal bukkan fel a századfordulón).

Pécelen megszervezi a Függetlenségi és 48-as kört, 1892-ben átveszi a négy évvel korábban alakult péceli Közművelődési kör vezetését. Saját székházat vásárolnak, előadásokat és hangversenyeket szerveznek. Varga Mihály péceli történétíró szerint Tankó „elképzelése túl szép volt”, mert célja túlmutatott azon, hogy a Pécelen nyaraló úri társaságot szólaltassa csak meg, ő a „község társadalmának széles rétegeit befogadó” kört akart létrehozni.

Galgóczy Károly szerint az elsősorban a Pécelen nyaralók igényeit kielégítő fürdőt és szállót építő Péczeli Szemere Fürdő részvénytársaság is Tankó János

kezdeményezésére jött létre, bár a korabeli sajtó inkább Kelemen Kajatán és Devecis Károly nevét említi. Az kétségtelen, hogy Tankó lesz a részvénytársaság első vezérigazgatója. 1896-ban még egy tíz tagú delegáció élén tűnik fel, akik a kereskedelmi miniszternél kilincselnek a Pécelt is hátrányosan érintő vasúti zónadíjak emelése ellen – sajnos nem sok sikerrel. Nem tudni miért, de 1899-ben már árulja péceli nyaralóját.

Tankó János fiatalon, 1902-ben halt meg. Március 13-án. Egy ilyen „halálosan negyvennyolcas” embert mikor máskor temethettek volna, mint március 15-én.

#### Források:

- Lukács Anikó: Nemzeti divat Pesten a 19. században (doktori disszertáció).
- Gábor Andor: Halottak arcai. Cikkek.
- Budapesti Hírlap, 1899.10.07., 1902.03.14.
- Varga Mihály: Pécel története.
- Pesti Hírlap, 1888.03.17., 1895.03.26., 1896.01.30.

#### **Ulbrich Ede:**

„Látszott rajta, hogy nemcsak a szemlélt faj érdekli, de bámulja és át van hatva a természet megnyilatkozásától is.” Így írt a századforduló egyik híres lepkegyűjtőjéről a „szűk szakma”. Akik nem tudtak szenvedélyéről, azok azonban csak szürke hivatalnokként ismerték a rendszeresen Pécelen nyaraló Ulbrich Edét. Júniusban lesz éppen száz éve, hogy egy tragikus vasúti balesetben, városunkban elhunyt a nemzetközi szinten jegyzett pillangó-kutató és tőzsdei tisztviselő.

Ulbrich Ede 1854. október 8-án született a mai Szlovákia területén fekvő Iglón. Középiskolai tanulmányait szülővárosában végzi, jogi diplomát Budapesten szerez. Az egyetem elvégzése után Bécsben kezd dolgozni, majd 1861-ben a budapesti tőzsdén helyezkedik el. 35 éves, amikor elveszi egy soproni ügyvéd lányát, Szilvásy Ilonát, két lányuk születik. A jogügyi titkár annyira hivatalnok, hogy a Pesti Hírlap 1907-ben, a tőzsdén végzett munkájának elismeréseként („legképzettebb jogügyi titkár”) frissen Ferencz József lovagrenddel díjazotról azt írja, hogy a „nagyközönség előtt teljesen ismeretlen név, mert szerény viselője sehol sem szokott jelen lenni, kivéve íróasztalát”. Hobbijáról ekkor még egy szót sem írtak.

Pedig Ulbrich „másik életében” nem az a magába forduló hivatalnok: ekkor már rendszeres tagja egy képzőművészekből álló társaságnak. Barátai úgy írnak róla halál akkor, hogy legjobban „fiatal, üde kedélye”, „nemes szíve”, „élesen gondolkodó agya” hiányzik nekik. Igaz, hogy „nehezen ismerkedett és barátkozott, de ha valakiben felismerte rokonérzéseit, szíve teljes melegével ragaszkodott hozzá” – írja róla 1917-ben barátja, szintén híres „lepkesz”, a hazai rovarfajta egyesület elnöke, Kertész Ábrahám. Stetka Gyula festőművész ráveszi a festésre, több csendéletet is készít (Csendélet homárral című képe egy gyors internetes kereséssel meg is tekinthető), de hamar kiderül, hogy jobban érdekli az, amit megfest: a természet.

A hivatali munka mellett az 1890-es években visszatér gyerekkori kedveltségéhez, a lepkegyűjtéshez. A nyári hónapokat rendszeresen péceli nyaralójában tölti, Pécel és környékének lepkefaunáját kutatja (eredményeit Isaszeg és környékének nagylepkéi címen publikálja), majd megalkotja Magyarország egyik legnagyobb lepkegyűjteményét. Gyűjteményeit azonban nem őrizgeti, lepkéiből rendszeresen adományoz múzeumoknak, iskoláknak.

Új lepkét tenyésztett (Labroryhus Anaitidis), közel 2800 lepkefésülés begyűjtését végezte el, de részletes beszámolókat készített a péceli erdőben „különösen nagy számban” röpködő fajokról is (Pyrameis cardui). Ha valaki keresné a lepkéket, Ulbrich a konkrét helyet is megjelöli egyik tudományos cikkében: „a péceli

téglaégetőnél az Isaszeg felé vezető út mentén – a vasúti hídig – különösen nagy számban röpködtek” (mármint a *Pyrameis cardui*-k).

Ulbrich 1917. június 13-án, kedd reggel, a szokásos módon igyekezett hivatalába péceli nyaralójából, de egy tragikus baleset miatt munkahelyére már nem érhetett be. A szerencsétlenségről a Népszava két nappal később így számolt be: Ulbrich „a Budapestre induló vonatra akkor lépett föl, amikor már mozgásban volt. A kerekek közé esett, amelyek a fejét szétroncsolták.” Az egyik életéből a másikba naponta ingázó tudós, „út közben”, 63 évesen halt meg.

A Rovartani Lapokban megjelent nekrológ így zárul: „az idő halad, felváltják egymást az évszakok, jön a tavasz, kivirít a virág, megjön a pillangók serege és meghozza újra és újra a visszaemlékezést.”

#### Források:

- Rovartani lapok, 1917. július-augusztus
- Népszava, 1917.06.14.
- Pesti Hírlap, 1907.01.03.

### **Mihály Dénes**

„Ne ülj annyit a tv előtt!” – akár ez a mondat is elhangozhatott volna a Mihály család péceli nyaralójában száz évvel ezelőtt, amikor az akkor még 18 éves Mihály Dénes belemerült a „tv” szó elterjedése előtt „távolbalátónak” hívott eszköz első terveibe. A péceli levegő mellett sikerült annyira belemerülnie, hogy pár évtizeddel később elsőként ad televíziós közvetítést Berlinből és megalapítja az első tv-gyárat.

Mihály József, Kolozsvárról elszármazott orvos, műfordító, az Egyetértés folyóirat rendszeres szerzője, valamint a szintén erdélyi gyökerekkel rendelkező Ambrus Mária esküvőjük után eleinte Gödöllőn élnek, Mihály Dénes is itt születik 1894. július 7-én. A család azonban később a századfordulón felkapott, Budapesthez közelebbi, jó vasúti közlekedéssel rendelkező Pécelen, a mai Erzsébet sétányon szemel ki egy villát. Mihály Dénes gyerekkorában és fiatal felnőtt éveiben rendszeresen és tartósan itt nyaral. Visszaemlékezéseiben írja, hogy „mintha csak tegnap lett volna, hogy a péceli villánk teraszán, 1912 nyarán az első távolbalátógép-terveket rajzolgattam.”

Még csak 16 éves, amikor az autókról és motorkerékpárról ír Magyarországon elsőként egy áttekintő műszaki könyvet. 18 évesen jelenti be első szabadalmát „Tüzet és betörést jelző berendezés pénzszekrényhez” címmel, de a kezdeti témaválasztási bizonytalanság után hamar ráfordul a távolbalátó eszköz fejlesztésére és 1912-től az élete tulajdonképpen arról szól, hogy olyan eszközt fejlesszen, ami minél több háztartásba tud eljutni.

A XX. század zürös első feléről, mintha tudomást sem venne. Zajlik az I. világháború, de ő hol Nagyváradon, hol a Telefongyár Rt. laborjában kísérletezik. 1917-ben kettő, 1918-ban három szabadalmat jelent be. A Tanácsköztársaság időszaka alatt mutatja be az első eredményeit. (Tegyük hozzá, hogy jó társaságban mozog. Nagyváradon Károly Iréneusz József tanár segíti a munkáját, aki ugyancsak nem vesz tudomást a háborúról és 1916-ban „kiharcolja”, hogy ne csak országos matematika verseny legyen, hanem fizikai is. Ismerős nevű gyerek nyer az elején: Szilárd Leó.)

1920-as évek első felében híre már a nemzetközi tudományos világban is forog. Itthon nem kap több pénzt a fejlesztések folytatásához, Berlinből keresik meg és az ottani telefongyárban (AEG) folytatja kutató munkáját. Miután a hang és mozgóképet egyaránt továbbító eszközt bemutatja, meghívják Budapestre, ahol igazán nagyszabású ünnepséggel és figyelemmel köszöntik. A magyar sajtó 1930-ban arról ír, hogy miért kell elengedni a tehetségeket. Utoljára 1940-ben, anyja temetésére tér haza.

1929-ben Európában először sugároz televíziós közvetítést, 1930-ban pedig – társbefektetőkkel és kutató társaival – megalapítja az első tv-gyárat (Telehor A.G.), innentől saját kutató laborjában dolgozik. Molnár Ferenc Mihály Dénes fejlesztéseinek hírére ezt írja: „nemsokára otthon, papucsban hallgathatjuk a milánói Scala opera előadását”.

A második világháború már nem megy el mellette nyomtalanul. Egy alig 20 éves zsidó árva, Karl Glasberg dolgozik neki az 1930-as évek végén. A fiút váratlanul elviszik, a Sachsenhausen táborba kerül. Mihály Dénes közbenjár a hatóságoknál, arra hivatkozik, hogy a fiatal mérnök „nélkülözhetetlen” számára. Az akkor 21 éves fiút elengedik, de 1943-ben Mihály Dénest tartóztatják le „hazaárulásért”, zsidók rejtegetéséért. A világhírű mérnököt Finsterwaldeba viszik, egy földalatti gyárban dolgoztatják. A fiú Auschwitzba kerül, ott hal meg.

A munkatáborban szerzett tudóbaja a második világháború után már nem gyógyul meg, 1953 augusztus 29-én, Berlinben hal meg. Gyermeke nem születik, utolsó éveiben tovább kutat, többek között egy süketnémáknak szánt ábécén dolgozik.

#### Források:

- Varga Mihály: Pécel története
- Ambrus Zoltán levelezése
- Makkai-Várkonyi Ildikó: Évfordulók nyomában – 50 éves a magyar televíziózás
- Pest Megyei Hírlap, 1988.07.16.
- <http://www.doebeln-entdecken.de/doebeln/juedischen-familien.html>

## **Kun József**

„Csak a lónak élt és a táncnak és mondjuk ki magyarán, a táncosnőknek is”- foglalja össze tömören az egykor nagyon gazdag péceli földbirtokos életét a Köztelek tárcaírója 1927-ben. A kiváló lóismerő és híres kocsis, Kun József élete legnagyobb részét Pécelen töltötte a Ráday és Fáy családok közelében, igazán testhezálló pozícióhoz azonban csak élete végén jutott, a mezőhegyesi állami ménesgazdaságban.

Apja Kun Lajos, anyja Kántor Zsuzsanna. Kun József 1812-ben született, a Pécelen már az 1700-as évek végén jelentősebb birtokokkal rendelkező, a Fáy családdal is rokoni kapcsolatban álló Jakabfalvy családba az 1830-as évekbe nőülhetett be, elvette Jakabfalvy Emíliát. Ekkor juthatott nagyobb földbirtokhoz.

Kun József kevés, a gazdaság irányításáról szóló nyomot hagyott maga után, annál több korabeli hír szól a kocsiversenyekről, „tündéri farsangokról” amelyeken részt vett, vagy arról, hogy az 1840-es években, hogy forgatta a „bájos táncosnőket” a budai Horváth kertben. Mindenki csodájára járt, hogy fogja be a lovakat, hogy tanítja a kocsisokat és hogy fordul be a péceli udvarára kocsival.

Az egyes források szerint 2000 holdra becsült birtokainak gyümölcsét hosszú ideig nem élvezhette, mivel már az 1840-es évek közepétől szinte folyamatosan indulnak ellene a csődeljárások. Viszik a méheket, házi bútorokat, teheneket, földeket, majd végül a lovait is. Lovas tudása azonban messze földre elért, „olyan elegánsan senki nem hajtott se előtte, se utána” – írták róla a korabeli lapok. Mikor tönkrement, sokan hívták „örökös vendégnek”, s mindenki irigyelte „Ráday Lacit, akinek a kedves, nyájas modora meg a szép lovai mégis a péceli rundellás kastélyhoz kötötték” Kun Józsit. Ráday László azonban csak ideig-óráig tudott segíteni, hiszen 1872-ben az ő kastélyát is elárverezték.

Az alacsony, sovány öreg emberke az 1880-as években Pécelen, egy kis parasztszobában húzta meg magát, régi kocsisa adott neki szállást.

Közel 70 éves volt, amikor megkereste Kozma Ferenc, a Földművelésügyi Minisztérium miniszteri tanácsosa, aki a magyar lótenyésztés területén szerzett „hervadhatatlan érdemeket”. Kozma a minisztérium közvetlen irányítása alatt álló, mezőhegyesi birtokban ajánlott neki munkát. Kun József kérdés nélkül vállalta el a tisztviselői feladatot, a lovak és lovasok betanítását, a katonák képzését.

Az új állástól újra lendületet vett és 69 évesen, 1881 áprilisában lovas bemutatót szervezett Pécelen, ahol a rossz idő ellenére kb. 60 fős társaság jött össze. Ott vannak – többek között – a Ráday család, Fáy család és a Korányi család tagjai is. A korabeli beszámolót olvasva azért kitűnik, hogy szerénytelenül, saját képességeinek bemutatására építi a kora tavaszi rendezvényt Kun Józsi: a nyolc pontból álló program mindegyikében szerepel (lovasgyakorlat, iskolakocsikázás, iskolalovaglás, lovasnégyes, hajtóiskola). 1888-ban még részt vesz a mezőhegyesi farsangi bálon, ahol „mazurkát táncol és füzértáncot lejt” az egyik százados lányával, de pár hónappal később, májusban meghal a nekrológ szerint „nagyon szenvedélyes sportsman, kiváló lóismerő s különösen híres kocsis”. „Benne a régi tipikus magyar alakok egyike múlt ki” – zárul a Vadász és Versenylapban megjelent gyászír.

Végrendeletével nem okozott meglepetést: a városi legenda szerint utolsó vagyonát „egy régi barátnőjének, egy párizsi balerinának hagyta”.

#### Források:

- Pesti Hírlap, 1908.08.30.
- Köztelek, 1927.03.13.
- Vadász és versenylap, 1881.04.28., 1888.05.07.
- Budapesti Hírlap, 1859.02.19.

### **Szilágyi Virgil**

Kossuth feltétel nélküli híveként kezdte, de a nagy politikai ellenfél, Deák párttársaként fejezte be politika pályafutását. Péceli parkja a mai MOL kútig terjedt, egykori telkén ma idősek otthona van.

Szilágyi Virgil 1827 novemberében született a mai Szerbia területén, de iskoláit már Hódmezővásárhelyen végezte. A szabadságharcban nemzetőr századosként harcoló ügyvéd az 1850-es években aktív közéleti szerepet vállal: irodalmi lapokat szerkeszt, politikál, „rendszerkritikus” cikkeket ír. Egy időre el is tiltják az ügyvédkedéstől, de 1859-ben berobban a köztudatba: elvállalja a „menthetetlen” 48-as újságíró, Táncsics Mihály védelmét. Táncsics később megjegyzi, hogy a fiatal ügyvéd szerinte csak a hírnév megszerzése miatt vállalta el az ügyét, de kétségtelen, hogy Szilágyi olyanokat mond ki a bíróságon, amivel kockáztatja a saját letartóztatását is („felségárulásról nem lehet szó oly országban ahol nincs törvényes felség”).

A hírnév – ha tervezetten is – összejött. 1861-ben Józsefvárosban az akkor már nagyon népszerű Jókait sikerül legyőznie a választásokon. Kossuth radikalizmusa áll hozzá a legközelebb, az ő elveit képviseli a hazai politikában. A választási hirdetésekben már egy lapon említik „Kossuth és Szilágyai apostolainkat”. A 60-as évek elején újra „üldözött”. A Habsburg Birodalommal, az osztrákok felé közeledő politikával élesen szemben álló politikust 1862-ben halálra ítélik, amit 14 év várfogságra enyhítenek. 12 éves fiának halálhíre fogságban éri utal, szuronyosok kísérik ki a temetésre. Felesége kegyelmet kér neki, amit meg is kap. 1866-ban újra elítélték, ekkor külföldre menekül.

Családjával Milánóban, Párizsban és Berlinben húzza meg magát, Kossuth Lajossal és a Kossuth köré szerveződő emigrációval folyamatosan kapcsolatban van. Kossuth tőle (is) várja, hogy megszervezi majd otthon az ellenállást („*midőn Ön meglátogatott, azt reméltem, hogy Ön fogja az összeköttetést itt szervezhetni, s az eredménnyel s a pénzzel Ön menend haza*” – írja Kossuth Szilágyinak, akit folyamatosan „barátom”-nak szólít). Több cikkben

harcol Deákkal, a kiegyezés politikájával szemben. A legújabb kutatások szerint néhány, eddig Kossuthnak tulajdonított cikk mögött is Szilágyi Virgil áll (A közös ügyek hálója című, Kossuthnak tulajdonított írást például biztosan Szilágyi Virgil írta).

A 34 évesen még mindig radikálisan gondolkodó Szilágyi szerint Deák csak azért lehetett sikeres, mert jól leképezte a kockázatvállalást kerülő, a tehetetlenségbe süppedő magyar lelket („Deák hű kinyomata a jelen igen nehéz helyzetnek. A nemzet óhajt és vágyik szabad lenni, de érzi tehetetlenségét, nem rendelkezik oly eszközökkel, melyek nagy erő kifejtésére szükségesek; kockáztatni semmit sem akarna, s teli aggályokkal tekint a jövőbe, még csak igazán lelkesedni sem képes. Mindez személyesítve van Deák egyéniségében, s azért ő a helyzet embere.”)

A „*kiegyezés ellen izgató újságíró*” 1868 nyarán tér haza, 1869-ben baloldali (tehát Deák pártjával szemben helyezkedő) képviselőként Hódmezővásárhelyről jut be a parlamentbe. Bár Kossuth „kívülről” továbbra is megfogalmazza Deákkal és a kiegyezés politikájával szembeni erős kritikáit, Szilágyi veszt radikalizmusából. Hódmezővásárhely rendes királyi várossá minősítésében működik együtt Deákkal, majd ellenzékiként megvédi az akkori igazságügyminisztert saját párttársaival szemben (amivel a kormánypárti sajtó szimpátiáját is elnyeri). 1872-ben át is ül a kormánypárti padsorba, amit elég ködös érveléssel igazol („igen sok nagyfontosságú dolog történt Európában”, „óvatossággal kell a hazánk érdekeit illetőleg eljárni”).

Utolsó politikai akciója a magyar katolikus egyház autonómiájáról szóló vitához köthető, ahol klerikális demokrataként érvel. Ekkor már „normalizálódott” kapcsolata Deákkal is (a Budapesti Hírlap cikke szerint, „amit ezek ketten [Deák és Szilágyi – szerk.] előre közösen elhatároztak, az ment keresztül az üléseken”). Politikai megmozdulásait az akkori fiatal, radikális ellenzék – ugyanolyan hevességgel, mint korábban ő – ekkor már élesen kritizálja (nyilvános fellépésein kifütyülik). Bár a Szilágyival rendkívül szoros kapcsolatban álló Kossuthnak is volt Pécelen birtoka, nem valószínű, hogy éppen ezért választott városunkban telket az országgyűlési képviselő. 1883 januárjában mindenestre – az esztergomi főszékesegyházi káptalantól kapott kölcsönből – a péceli Fáy Béláné Blaskovics Máriától és ifj. Fáy Bélától telket vásárol Pécelen. A politikai pályafutása végén ideje nagy részét már városunkban töltötte, „*hol valóságos mintagazdaságot folytatott s a jó falusi levegő látszólag igen jót tett gyengélkedő állapotára*”. Pécelen is részt vesz a közéletben. 1886-ban levelet ír Baross miniszternek a Budapest-Hatvani járatok sűrítése érdekében, de támogatja a péceli „civileket”, többet között az önkéntes tűzoltókat. Sokáig kérvényezte a falu vezetésénél a mai Köztársaság tér (MOL kút környéke) fásítását, feltöltését, míg meg nem unta és saját költségén parkosította azt. 1887-ben tagja a péceli közgyűlésnek, benne van a legtöbb adót fizető polgárok között.

1892 nyarat Pécelen töltötte. Kicsit gyengélkedett, de a vidéki levegő felélénkítette. Ősszel családjával visszaköltözött budapesti lakásába, ahol ismét „meghült”, állapota rosszabbra fordult. December 30-án este fél 7-kor, 69 évesen halt meg.

Felesége, Szilágyi Virgilné Kovács Fanny 71 évesen, 1899-ben követte őt. Két fia közül Emil még az 1920-as évek elejéig Pécelen folytatta a gazdálkodást, Lajos pedig az operaház műszaki főnökeként, királyi főmérnökként futott be karriert.

A Szilágyiak péceli birtokát – egy-két tulajdonosváltást követően – 1927-ben a Jézus Szíve Népkegyeleti Társaság vásárolta meg. Jelenleg idősek otthona működik a valaha 10 holdas parkban.

#### Források:

- Galgóczy Károly: Péczelközség leírása, Bp, 1896
- Varga Mihály: Pécel története a régi időktől 1945-ig, 2000
- Budapesti Hírlap, 1892.12.31 – nekrológ
- Szilágyi Emil végrendelete (levéltári forrás)

- Kossuth levelei Szilágyinak
- Adásvételi szerződés (ifj. Fáy Béláné Blaskovics Mária és Szilágyi Virgil között) – 1883. január 4. (levéltári forrás)
- Pesti Hírlap, 1893.01.01 – Szilágyi Virgil halálhíre

### **Klupathy Jenő**

„Rég volt a budapesti műegyetem fizikai intézetének előadási terme olyan zsufolásig megtelve, mint csütörtökön este...” – így kezdődött a Vasárnapi Ujság 122 évvel ezelőtti tudósítása egy 35 éves egyetemi tanár „fellépéséről”. Klupathy Jenő ezen az előadáson mutatta be az általa készített első magyarországi röntgenfelvételeket – amelyek a Vasárnapi Ujság beszámolója szerint még „jobban [is] sikerültek, mint Röntgennek”. A Klupathy családnak az 1900-as évek elején volt nyaralója Pécelen.



Klupathy Jenő Kassán született 1861-ben. Meglehetősen korán, még tanulmányai befejezése előtt, Eötvös Loránd báró asszisztense lesz. Wilhelm Röntgen tudományos felfedezésének hírére, Eötvös biztatására, Klupathy gyorsan megkezdte az első kísérleteket és előállítja az első magyarországi röntgen képeket – olvasható *Kis Domokos Dániel: A természetszerető Eötvös Loránd* című könyvében. A Vasárnapi Ujság fent már idézett cikke alapján ez annyira jól sikerül, hogy a kutató kollégák Bécsből és Berlinből is érdeklődnek a magyarországi sikerekről. Az akkor bemutatott és azóta is sokat hivatkozott első felvétel Eötvös Loránd kezéről készült.

Pécelt valamikor a századfordulón választhatta a Kis Domokos Dániel szerint sajnós „*már életében kissé feledésbe merült*” fizikus. 1907 júniusában a Kossuth szobor javára szervezett gyűjtésen – ahol ott van a „*Pécelen nyaraló közösség színe java*” – még részt vesz Bárczy István fővárosi polgármester mellett többek között Klupathy Jenő is, júliusban azonban már árulják a péceli Klupathy villát. (A Kossuth szobor átadásának híre már nem Pécelen éri, hiszen az csak két évvel később készül el.)

Nem tudni egyértelműen, hogy Bárczyval már korábban is ismerhették-e egymást, de nagyon valószínű, hogy a kellemes péceli nyarak hozzájárultak a kapcsolatuk elmélyítéséhez. A sport területén többször mutatkoztak együtt az 1900-as évek elején. Klupathy Jenő kezdeményezésére jön létre például a Budapesti Egyetemi Atlétikai Club, ahol Bárczy is „mozgolódik”; a Magyar Atlétikai Szövetségben pedig Bárczy az elnök, Klupathy alelnök – ebben a pozícióban aztán másfél évtizedig dolgoznak együtt.

Van azonban még egy közös szál. Klupathy testvére, Mária a szintén Pécelen nyaraló Mártonffy családba nősül, fiúk, Mártonffy Máriusz pedig Sacher Magdolnát, Bárczy István testvérét veszi el. Szóval Pécel és a sport után rokonsági kapcsolatba is kerülnek egymással. Végül, de nem utolsósorban Klupathyval a Kölcsey „vér” is ismét megjelenik Pécelen. Kölcsey Ferencről, a Himnusz szerzőjéről tudjuk, hogy már az 1800-as évek elején kellemes napokat töltött a Szemere családnál Pécelen (1816-ban például azt írta Szemerének: „*Minden zug, hova Pécelen tekintesz, szent énnem. Szobáid, kertek, a boldog völgyecske, a házacska a Rákos mellett, s minden, minden, mert én ott boldog valék, veled s Kriskáddal.*”). Alig száz évvel később, szépunokája, Kölcsey Hedvig, Klupathy Jenőné szerez remélhetőleg ugyancsak kellemes élményeket településünkön.

#### Források:

- Kis Domokos Dániel: A természetszerető Eötvös Loránd. Magyar



Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Budapest, 2017

- Pesti Hírlap, 1907.06.30. – Kossuth szobor avatása Pécelen
- A kert, 1907. július – apróhirdetésben Klupathy villa Pécelen
- Vasárnapi Újság 1896.01.18. – beszámoló az első röntgenfelvétel bemutatásáról

### **Francsek Imre**

A Gödöllőn született Francsek Imre az 1800-as évek legvégén, már elismert budapesti tervezőként, a Közmunkatanács főmérnökeként költözött családjával Pécelre az Erzsébet-sétányra. A tehetséges építész alig 30 éves, amikor lehetőséget kap a Városligeti Korcsolyacsarnok terveinek elkészítésére (a Lechner Ödön tervei alapján még 1875-ben épült épület teljes átalakítására kapott megbízást), de a Milleniumra készülődés lázában több középület építésével, átalakításával is megbízzák az 1890-es években. Francsek tervei alapján készült el többek között a Szent Gellért-szobrot félkör alakban körülölelő oszlopos építmény és támfal is 1904-ben.

Pécelen három építményt köszönhetünk Francseknek: a már említett fürdőt, a hozzá kapcsolódó szállodát és a Bagolyvár néven elhíresült saját családi nyaralóját.

„...*úttörőnek tekinthető Pécel községben 1895. évben épült fürdő, mely a Rákos patak vizének fölhasználásával*” szolgálja ki a fürödni vágyók igényeit – a Városligeti Korcsolyacsarnokot éppen megtervező, népszerű fővárosi mérnök vezette fel így a péceli uszoda műszaki paramétereit bemutató írását a szakmai közvélemény előtt. Francsek Imre, több ismert fővárosi épület tervezője nyomot hagyott Pécelen is.

Az Építő iparban 1901-ben megjelent, rajzokkal illusztrált cikkben Francsek a péceli fürdő műszaki jellemzőinek ismertetése előtt hosszasan részletezi, hogy mennyire nagy szükség is van a főváros környékén arra, hogy a közönség „nyári hideg fürdőket, illetőleg uszodákat élvezhessen.” Nem csak beszél és tervez egy uszodát, de a kivitelezést anyagilag is támogatja. Az 1895-ben elkészült 30 méter hosszú, 10 méter széles és 1 méter mély medencéhez 56 öltöző kabint építettek. A pénztár mellett még egy ruhatárra is futotta, de az úszómesternek is volt külön szobája. A medencét és szűrőmedencét téglával falazták, a medence fenekét betonréteggel burkolták. A fürdő vizét hetente kétszer, éjjelenként teljesen kicserélték, de délután 4 óra után minden nap „frissítették” a medence vizét. A víz pótlását – szűrőkön keresztül – a Rákos-patakából biztosították.

Az építéshez és az eszközök beszerzéséhez szükséges 6500 forintot a „nyaralók” dobták össze: 50 darab, 160 forintos részvényekkel megalapították a Péceli Szemere-fürdő részvénytársaságot. Nehéz utólag megfejtetni, hogy pontosan ki lehetett a fürdő kezdeményezője: vannak források, amelyek Tankó János tanárt említik, de több helyen előfordul Devecis Károly vagy Kelemen Kajetán neve is, mint ötletgazdák. Az viszont biztos, hogy a részvénytársaság igazgatóságában ott vannak a „nagy” családok képviselői is, de szinte a teljes péceli nyaraló közösség tagja, részvényese a társaságnak (ott van a Korányi vagy a Prónay család is).

Míg a fürdő több tulajdonosváltást követően egészen az 1970-es évek elejéig üzemelt (a részvénytársaság felszámolását követően részben Francsek család tulajdona, majd a Faragó család veszi át az üzemeltetést, végül állami tulajdonba kerül), addig a Szemere szállónak jóval rövidebb idő adatott.

A péceli nyaralóközönségnek a Szemere szálló 7 vendégszobával, 3 casino helyiséggel, étteremmel, színpaddal, tágas verandával, tekepályával és egyéb kiszolgáló helyiségeivel biztosított szórakozási lehetőséget (elég csak Szemere Árpád operaénekes felfedezésének történetére utalni). Galgóczy Károly egykori helytörténész szerint a színház 800 fő befogadására volt alkalmas.

A Pécel újság egykori beszámolója szerint azonban a szálló építésével gondok adódtak, az

épület átnedvesedett, egy idő után teljesen használhatatlanná vált és le kellett bontani még az 1900-as évek elején. 1925-ben a Pécel újság szerkesztője így kesergett: „Pécelnek ehhez fogható hangversenyterme és színpadja sohasem volt és sok idő fog elmúlni addig, míg netáni kedvező körülmények hasonlóhoz segíthetik ismét”.

Az Erzsébet-sétány egyik igazi ékessége volt a századfordulón épült Francsek villa. Francsek szomszédságában lakó, a Népszava egykori újságírója, Farkas Antal így írta le a vasút mellett ma már romos állapotában fekvő egykori villát: *“a szomszédom vára cikk-cakkos falu, tornyokkal ékes, középkori vár... A bámulójára azt a benyomást teszi, hogy évszázadok történelme lebeg fölötte és termeiben éjszakánként az ősök szelleme kísért.”* Nem is csoda, hogy hamar Bagolyvárnak kezdték nevezni.

A szellemvárként leírt épületben ennek ellenére nagy élet volt. Ahogy Farkas (aki több cikkében is írt Pécelről) is írja egyszer: az általa egyébként „goromba fráternek” tartott Francseknek „minden évben négy-öt unokája csiripelt, szaladozott a villa udvarán”. Francsek Imrének öt gyermeke született Schubert Ilonától.

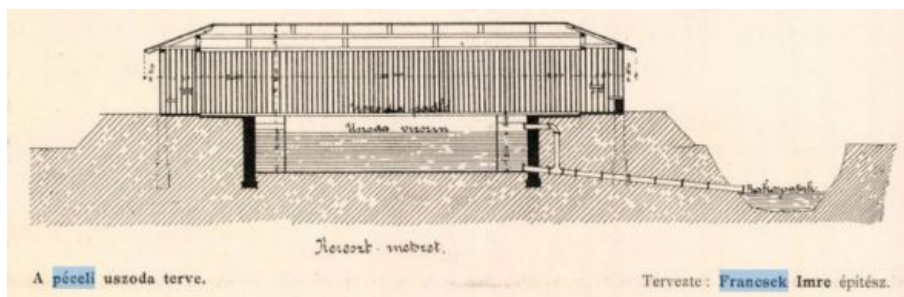
Francsek fiatalon, 1909-ben veszíti el feleségét, új asszonyt pedig az egyik péceli baráti családban talál. Az akkor már Bárczy néven Budapestért szorgoskodó későbbi főpolgármester testvérét, Sacher Eleonórát veszi feleségül a főmérnök. A Francsek gyerekek felnevelésében aztán már a Bárczy család nyújt hathatós támogatást. A gyerekek útjának egyengetése – legalábbis a korabeli rosszindulatú sajtó szerint – olyan jól sikerül, hogy a Széchenyi-fürdő épületének tervezésére kiírt pályázaton a korábbi főpolgármester, majd igazságügyi miniszter feltételezett ráhatásának köszönhetően, Hajós Alfrédot is megelőzve az ifjabbik Francsek Imre nyer.

#### Források:

- Saly Noémi: Példabeszédek, AB OVO, 2015
- <http://albi2.uw.hu/honlap/szallo.html>
- Galgóczy Károly: Pécelközség leírása, Bp, 1896
- Varga Mihály: Pécel története a régi időktől 1945-ig, 2000
- Vasárnapi Újság, 1895. 5. szám –A budapesti korcsolyázó egyesület új palotája
- Népszava, 1910.11.04 – Farkas Antal: A kacsák – Farkas a szomszédjáról,

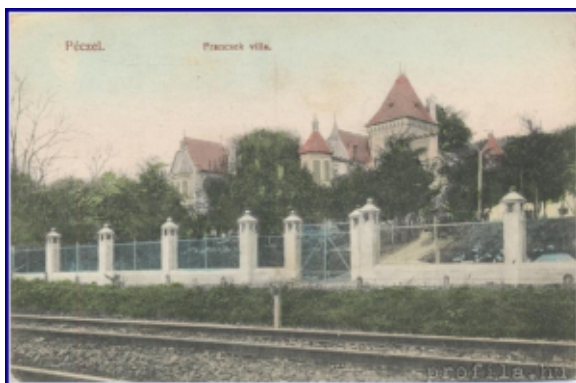
Francsekről írt cikke

- Népszava, 1914.04.11 – Farkas Antal: A két szomszédvár – Farkas a Bagolyvárról



A péceli uszoda (Forrás: Építő ipar, 1901.09.08)

A péceli uszoda (Forrás: <http://www.szentkatolnai-farago.pe.hu>)



## Cherven Flóris

„Történet óra következett. Nem a rettenés, a félelem csendje ülte meg a padokat, hanem a várakozás, a szeretet csendje. A »jó tanár« órája következett, akit mindnyájan szerettünk.”- így áradozott a „jó tanár” halálakor a Pesti Napló szerkesztője. Hóman Bálint közoktatásügyi miniszter ugyanabban az időben személyes hangvételű nyilatkozatot adott ki halálhírére. Máshol a „legnépszerűbb pesti igazgatónak” nevezték, de a jelzőkkel egyik korabeli újság sem fukarkodott. Karrierje csúcán pedig két évtizeden keresztül Pécelen pihent és szervezett programokat.

Cherven Flóris az egykori Magyar Királyság legészakibb „csücskében”, a ma már Szlovákiához és Lengyelországhoz tartozó Árva megyében született 1840-ben. Tanulmányait Besztercebányán, Pozsonyban és Bécsben végzi, a kiegészítést követő évben kerül Budapestre. Az egyetemi magántanár elindul az elméleti pályán, alapító tagja a Magyar Földrajzi Társaságnak, számos földrajzi cikket ír, de igazi terepének a gimnáziumi tanítást tekinti. 1894-ben a mai Madách Gimnázium igazgatójának nevezi ki a kultuszminiszter, mire „évtizedekre terjedő nyugalom alakul ki a gimnáziumban”. A fővárosi tanárok, igazgatók és diákok között a legnagyobb tekintélynek örvendett. Nem erőszakkal vagy gorombasággal teremtette meg a rendet és fegyelmet az órákon, hanem ahogy Falk Zsigmond (és Hóman Bálint is, csak más szavakkal) írja: „értett a tárgya megkedveltetéséhez és fel tudta kelteni bennünk a tanulási kedvet.” Más beszámolók szerint nem volt olyan tárgy „mely az élvezetes és tanulságos órákon szóba ne került volna, és a fiatal, rajongó lelkeknek megadatott, hogy megfürödjenek egy friss, közvetlenül ható, mozgalmasszellem acélos fürdőjében”. A hét című újság egykori szerzője nyilván túloz, amikor azt írja, hogy „Budapest intelligenciájának a fele az ő kezei alól került ki”, de a temetéséről, majd halálának

évfordulójáról szóló beszámolók szerint felsorolni is nehéz, hogy hány egykori újságíró, államtitkár, miniszter (többek között a fent említett Hóman Bálint) tanulhatott nála. Cherven részt vett az Országos Közoktatási Tanács munkájában is, elsősorban a földrajz oktatás fejlesztését, terjesztését szorgalmazta („*tapasztalatból tudja, hogy fiatalságunk nagyon fogyatékos földrajzi ismeretekkel hagyja el a középiskolát*”), egyes források szerint a „*földrajz oktatásának egyik első úttörője lett*”. Történelmi atlaszokat készített, fordított, de a földrajz és történelem mellett filozófiát és latint is oktatott. A nagy tudású tanár és iskolaigazgató a „*klasszikus nyelveken kívül tíz nyelvben volt otthon*”, sokat utazott, melyről rendszeresen beszámolókat írt, előadásokat tartott. Idejébe belefért, hogy az újonnan indult Országos Nőképző Egyletben tanítson, a gimnáziumban ifjúsági zenekart és segítő-egyesületet alapítson és gondozzon.

**Részlet Pásztor Árpád Cherven halálhírére írt, Pesti Naplóban megjelent emlékezéséből (1928)**

*“Történet óra következett. Nem a rettegés, a félelem csendje ülte meg a padokat, hanem a várakozás, a szeretet csendje. A »jó tanár« órája következett, akit mindnyájan szerettünk. Nyílt az ajtó és sötétkék ruhájában belépett a tanár úr. Cherven Flóris. A tanár úr, — a jó barát!*

*... Szeretett bennünket, és mi szerettük őt. Szerettük recsegő, férfias hangját, sűrű eleven nézésű szemét, amelyből mélyről jövő tüzek villantak felénk, szerettük tótos kiejtését, amely mégis magyarabb volt sok alföldi dialektusnál, mert a magyarság és, az emberiség szeretete fűtötte, szerettük szárnyaló, szabad, távolságokat átölelő előadását., amely túlnőtt a »tanterv« ezők korlátain és emberi hangon szólt fiatal emberekhez...*

*...Ott állott a katedrán az asztalnak támaszkodva, vagy a tábla előtt pálcával a térképre mutatva, és hatvan hatodista mindenről megfélelkezve csüggött a tanító, varázslatos ajkon. — Öcém!... így hívott bennünket, hangjából jóság, szeretet áradt, több volt mint tanár, több, mint pedagógus; egész, jó, igaz ember volt.*

*Senkivel kivételt nem tett, számára nem volt gazdag, vagy szegény fiú, keresztény, vagy zsidó, mi mindnyájan az ő kis barátai, szerető tanítványai voltunk és éreztük, tudtuk, hálásak voltunk érte, hogy a tudást, az emberszeretett, a felvilágosodottságot önti a színvünkbe.”*

Pécelen két évtizedet töltött, 1890 és 1910 között nyaralt rendszeresen a Hajnal utcai villájában. Sokszor futottak össze házában a Budapestről kiköltöző vagy csak itt nyaraló családok, rendszeres vendég volt Tankó János (akivel a Földrajzi Társaságban is együtt dolgoztak), a Bárczy család vagy Kelemen Kajetán ügyvéd. A Péczel folyóirat egykori nekrológja szerint Cherven „*irányítása mellett nem egy szép községfejlesztési akciót indítottak és valósított meg*” a társaság. Bár az újság konkrétumokat nem említ, azt tudhatjuk, hogy Cherven a Péceli Közművelődési Kör egyik alapító tagja, szervezője, rendszeres előadója volt.

A Pécelre uszodát építő Szemere Fürdő Részvénytársaságban már a kezdetekkor vezető szerepet vállalt és pár évig igazgatósági tag. Cherven és családja ott van a református templom tornyának építésére szervezett bálakon is.

Bár rendkívüli népszerűségnek örvendett, nem szerette a rivaldafényt, szerényen fogadta mindig az állami és egyéb elismeréseket. Egyik névnapján – az egykori anekdota szerint – a gimnázium teljes tanári kara akarta felköszönteni az irodájából éppen kilépő, könyvekkel megpakolt igazgatót, aki végig sem hagyta mondani a neves tudósokból álló társaság köszöntőjét és a „*Szeretve tisztelt főigazgatónk...*”-nál félbeszakítva a mondandót egy „*Jól van, köszönöm a jókívánságot. Sok a dolgom*” válasszal le is akarta zárni az ünnepélyesnek szánt pillanatot. A tanárok szinte futva kísérték az egyébként közelben lévő lakásáig Chervent, ahol már csak a csukott ajtónak tudták kiabálni, hogy „*a jó Isten sokáig éltessen. Értetted? Na.*”

Ötven évnyi tanárkodás után, 1911-ben vonult vissza. Az akkori államtitkár még kérlelte,

hogy maradjon hivatalban, de ő ezekkel a szavakkal hátrította el a felkérést: „*Elég erőt érzek magamban, hogy tovább szolgáljak; fáj elhagynom a helyemet, de helyt adok a fiatalabb nemzedéknek.*”

Cherven Flóris még 17 évet töltött nyugdíjban, 88 éves korában, 1928-ban halt meg.

#### Források:

- 8 órai újság 1928.02.22 – halálhíre, nekrológ
- Madách Gimnázium története - (<http://madach.gondola.hu/bovites.php>)
- Budapesti Hírlap, 1911.04.12 – portréja
- Budapesti Hírlap, 1934.04.12. – Hóman Bálint kérdezik Chervenről
- Magyarország, 1928.02.22 – nekrológ
- Galgóczy Károly: Péczel község leírása, Bp, 1896
- Varga Mihály: Pécel története a régi időktől 1945-ig, 2000
- Földrajzi közlemények, 1928 – Thirring Gusztáv írása Chervenről
- Központi Értesítők – Szemere Fürdő Részvénytársaság tagjainak listája (1896-1899)
- Pécel folyóirat 1926. július – Chevreure emlékezve

#### **Hatala Péter**

„*Az iszlám nemcsak régi szomszédunk, egykori urunk, hanem most már legujabb polgártársunk s hazánkfia: érdemes tehát, hogy minden magyar ember gondolkozzék e kérdés fölött: minő viszonyban áll az iszlám az európai civilizációval, s vajlon képesek-e, s mennyiben az iszlámot valló népek a civilizáció áldásaiban részesülni?*” – teszi fel a súlyos kérdést Hatala Péter, az egyik első orientalista, tanszékvezető egyetemi tanár 1879-ben. Hasonlóan súlyos kérdésekkel és panaszokkal bombázta az 1880-as években a túlszűfolt péceli vonatok miatt a vasúttársaságot és a péceli postát is. A péceli Közművelődési Kör elnöke.

A Felvidékről származó Hatala Pétert a második legfiatalabb márciusi ifjúnak is szokták nevezni, mivel mindössze 16 éves volt, amikor belekeveredett az 1848-as eseményekbe. (Az első helyet ebben a sorban a szintén tartós péceli tartózkodást felmutatni képes újságíró, Ágai Adolf csípte meg a maga 12 éves korával.) A tanár március 15-ei gyanútlan felszólításától („*nézzék már meg mi az a nagy zaj odakinn*”), aktív tűzéri közreműködésen keresztül egészen az osztrák fogságig vitte fiatal kora ellenére. Tapasztalatait, élményeit később meg is írta, ami ma is több helyen idézett forrás a történések pontos beazonosításához.

A forradalmi hevület lecsillapodásával papi pályára tért Esztergomba, de belevágott a Kelet felfedezésébe is. 1857-ben már bejárja Palesztinát, hittérítőként több arab országot látogat meg az 1850-es évek végén (Szíria, Egyiptom stb.). „*Négy év után övig érő szakállal és a sémi nyelvek ismeretével tért meg hazájába*” – írja a Hataláról szóló portréban az 1876-ban megjelent Figyelő. 1866-tól már sémi nyelvet tanít a pesti egyetemen, tanszékvezető egyetemi tanár.

Az 1860-as évek végén kezd távolodni a katolikus egyháztól. A „*szabadelvű-katholikus*”-ként elkönyvelt egyetemi tanár több ízben szólal fel az egyház ellen. Az 1870-es évek elején az ún. pápai csalatkozhatatlansági dogmával (durván: a pápának mindig igaza van) szembeni érvelésével rendkívül népszerű lett, de néhány kritikus forrás megjegyzi, hogy talán inkább egyetemi karrierjének egyengetése miatt választotta a diákság körében vonzó, progresszívnek számító gondolatok felkarolását.

Az mindenesetre biztos, hogy 1872-ben egyetemi rektor lesz (a mai ELTE-n), miközben a teológiai tanszéket elveszik tőle, de az is biztos, hogy Trefort Ágoston miniszterre hivatkozó források szerint egy háttéralku is közrejátszott a kinevezésében (a primás kérte, hogy vegyék el tőle a teológiát, amit így „*felfelé buktatva*” lehetett megoldani). Trefort egyébként nem

tartotta sokra Hatalátügyezen források szerint („tudom, hogy Hatala egy komédiás, akit azért kellett a bölcsészkarra helyezni, mert a teológián nem maradhatott”).

Beköszönő beszédében a diákságot megnyerő állításokat fogalmaz meg, amelyek tovább növelik népszerűségét („sem az állam, sem az egyház nem korlátozhatja a kutató észt tudományos vizsgálataiban”).

Az elvi kérdések mellett persze fontos azt is látni, hogy a katolikus vallástól való elfordulás egybeesik későbbi feleségével, Fektor Teréziával való megismerkedésének időszakával.

1874-ben végleg otthagyja az egyházat, áttér az unitárius vallásra. Az esküvőt már az unitárius szertartás szerint tartják meg 1875 júniusában. A katolikus egyház „rosszallása” azonban még később is utoléri: 1880-ban az unitárius apától és római katolikus anyától származó lányuk keresztlevelére „az állam törvényei szerint törvényes, de az egyház szerint törvénytelen házasságból született” megjegyzést biggyeszti. Az ügy megítéléséről még az országgyűlésben is vitakoznak.

A római katolikus egyházzal való szakítás után megírja *Az én hitvallásom*-at, amelyben az unitárius vallás magyarországi lehetőségeit is kifejti, abban egy nemzeti vallás kibontakozásának lehetőségét látja. Emellett számtalan cikket ír az iszlám vallásról. Míg korábban az arab nyelvet német vagy latin nyelvű könyvekből lehetett csak tanulni, Hatala elkészíti az arab nyelvet elsőként magyar nyelven oktató tankönyvet.

Pécelre az 1880-as évek elején költözhetett Hatala Péter és feltehetően az 1896-98-ig lakhatott itt családjával. Házuk a Pesti úton volt, de egy 1896-as végrehajtási ügy dokumentumai alapján a város egyéb részein is voltak telkeik, földjeik. A Péczeli Temetkezési Egylet, valamint a helyi közművelődési kör elnöke is volt éveken keresztül. Ilyen minőségében ünnepeket, bálakat, megemlékezéseket és előadásokat szervezett. Természetesen ő is ott van a Szemere fürdőalapításánál.

Különösen érzékenyen reagált a helyi posta és a vasúti közlekedés ügyeire. Erre lehet legalábbis következtetni az országos sajtóban több körben megjelenő, hivatalokat megszólító leveleiből. A péceli postahivatal például azzal húzta ki nála a gyufát, hogy nem adtak neki levélbélyeget, de még egy levelet sem tudott feladni. Bátskay, péceli póstamester szívére vette a reklamációt és tiszteességgel, tételesen válaszolt a Budapesti Hírlap hasábjain a megfogalmazott „rágalmakra”. Rá is mutatott a tudós elme felületességére („levélbélyeget azért nem kapott 7 órakor, mert a hivatal 8 órakor kezdődik”) de néhol már-már szemtelen módon oktatta ki az egyetemi tanárt („a posta hivatalos tábláját jobban meg kell nézni”). Bátskay válaszából kiderül, hogy igazán komoly sértésnek vette Hatala postáival szemben megfogalmazott vádjait („a küldemények épségéért s tisztaságáért így is kezeskedem: Pécelről soha nem vitt a posta tőle gyűrött vagy szennyes leveleket”).

Írásos nyoma van annak is, ahogy Hatalának egyszer a vonatközlekedés nem elfogadható színvonala miatt gurultak el a gyógyszerei. Írásos panaszában kifejtette, hogy a vonat annyira túlsúfolt mire Pécelre ér, hogy már senki nem tud felszállni. A vasúttársaság kissé pökhendi válaszát Hatala nem hagyta viszontválasz nélkül és a Budapesti Hírlap 1886. április számában így fakadt ki: „nem szállítanak ingyen, sem kegyelemből, hanem pénzünkért: jogosan meg is követelhetjük, hogy a vasutak is teljesítsék kötelességüket”.

Hatala Péter idős korára a színésznek álló lányához költözött Marosváráshelyre, ott is halt meg száz évvel ezelőtt, 1918. február 12-én

#### Források:

- Galgóczy Károly: Péczel község leírása, Bp, 1896
- Varga Mihály: Pécel története a régi időktől 1945-ig, 2000
- 8 órai újság, 1918.02.14. – halálhíre
- Az Ujság, 1918.02.14 – nekrológ
- Anyakönyvi források (Hatala család) – „törvénytelen keresztelés”
- Budapesti Hírlap, 1886.02.06 – panaszkodás a vasúti közlekedés miatt

- Fővárosi Lapok, 1888.08.07 – beszámoló a Péceli Közművelődési Körről
- Simon Róbert: Goldziher Ignác – 70 év múltán (Hatala egyetemi rektorra kinevezésének körülményeiről)

### **Gábor Béla,**

„Rendőrbajtárs! Ha utad egykor Pécelre visz, állj meg a sírja előtt, tisztelegj az emlékének! Vidd hírül a testületednek, hogy láttad a pihenőhelyét” – így búcsúzott a Magyar Rendőr című szaklap 1939 februárjában Gábor Bélától. Gábor Béla volt az első ujjlenyomatokhoz értő szakértő Magyarországon, a Bűnügyi Nyilvántartó Hivatal első vezetője és még sok egyéb fantasztikus dolog elindítója a rendőrségen. Pécelen halt meg.

Hollefreund Béla 26 évesen, 1899 decemberében, anyja halálát követő hónapban döntött úgy, hogy nevét Gábor Bélára változtatja. Ennyi év távlatából csak feltételezhetjük, hogy az Amerikába kivándorolt és anyját négy gyerekkel magára hagyó apjára haragudott meg annyira az ágostai hitvallású fiú, hogy új nevet igényeljen a Belügyminisztériumban. Testvérei (Ármin, Ottó és Dóra) megtartották a Hollefreund nevet.

Az Evangélikus Gimnáziumban jól tanul, amivel a tanári testület elismerését is kivívja: 1885-ban ő az a „jóviseletű, szegény tanuló”, aki a Tabitha jótékony nőegylet szokásos éves díját átveheti. Később tandíjmentességet is kap.

24 évesen már a rendőrségen szolgál és hamar kitünteti figyelmével az akkori rendőrfőkapitány-helyettes, Pekáry Ferenc (akinek nincs közvetlen kapcsolata a péceli Pekáry családdal). A felvilágosult főrendőr nyitott az új technikai megoldások átvételére, követi a korabeli szakirodalmat és hamar – egyes források szerint Európában másodikként – felfedezi az ujjlenyomat-olvasás bűnüldözési alkalmazásának lehetőségeit. Pekáry Gábor Bélát bizza meg az ún. daktiloszkópia rendőrségi használatának kialakításával.

Gábor Béla 1902-ben kezdte el a gyakorlatban alkalmazni az ujjlenyomat-olvasást, ehhez megfelelő labort alakított ki. Kisebb feltűnést keltett már, amikor egy postakocsiban feltört pénzeslevélről ujjlenyomatot vett, majd egyértelműen beazonosította az elkövetőt, de az igazi országos hírt és a „tudományág” elismerését egy szörnyű rablótámadás hozta el 1907-ben. 1907. július 19-én éjjel a dánosi csárádban brutális módon összekaszabolták és kivégezték a ház urát, feleségét, lányát és egy éppen betévedő kocsist, majd felgyújtották az épületet – ami a nyomozás szerencséjére teljesen nem semmisült meg. A hír országos felzúdulást keltett. Gyanúsítottakat hamar talált a rendőrség, egyértelműen azonban nem sikerült beazonosítani az elkövetőket. Ekkor lépett színre Gábor Béla a viszonylag új eljárással: a csárádban talált poharakról vett ujjlenyomatok alapján sikerült egyértelműen meghatározni a bűnösöket. Gábor az 1905-ben kiadott, daktiloszkópiáról szóló (társszerzővel írt) könyve után 1912-ben újabb „tankönyvet” készít a rendőröknek, melyben azért még mindig panaszkodik kicsit arra, hogy milyen nehezen is lehet elterjeszteni ezt a remek technológiát a rendőrségen („A közöny sőt idegenkedés minden ellen, ami új és minden ellen, aminek elsajátítása bizonyos nehézségekkel jár, a dactyloscopia elterjesztésénél fokozott mérvben jelentkezett” – írja az Előszó első mondatában). Rendszeresen előadásokat tart a laikusok számára is, tájékoztató sajtócikkeket jelentet meg és nemzetközi konferencián szerepel. 1916-ban megírja a nyomozás segédeszközeit bemutató oktató könyvét.

1909. január 1-én megkezdte működését az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatal, melynek Gábor Béla lesz az első vezetője. Az elkövetőket lajstromozó nyilvántartó rendszer kialakítása jelentősen növeli nem csak a rendvédelem, de a határvédelem hatékonyságát is.

Szakértői és hivatalvezetői munkája mellett új feladatokat keres a rendőrségnek. Baksa János rendőrkapitánnyal közösen megalakítják a rendőrség keretein belül az Életuntakat Védő Irodát. Korát megelőzve fedezi fel, hogy az öngyilkosságok egy részét egyfajta „segélyvonallal” meg lehet előzni, a tragédiákat el lehet kerülni. Gábor Béla az újságírónak így nyilatkozik az új iroda céljairól: „Néha jelentéktelen okok miatt dobják el az emberek maguktól az életet és ha nehéz pillanatokban melegszívű emberek volnának körülöttük, sok embert lehetne megmenteni az életnek.”

Persze az „iroda” alatt Gábor Béla rendőrségi szobáját kell érteni, külön stáb ekkor még nem jön létre ilyen célra. Elszántságát viszont jól jellemzi a Pesti Napló újságírójával folytatott beszélgetése. Az újságíró arról kérdezi Gábort, hogy mi van ha csak szélhámosok jönnek be, akik pénzt, ruhát, élelmet akarnak és csak fenyegetőznek azzal, hogy különben meghalnak. Gábor válasza: „Inkább ültessenek fel bennünket kilencvenkilenc esetben, minthogy ... egyetlen komoly életuntat is elutasítsunk.” Nem tudni, hogy ekkor történt-e már családjában vagy közelében öngyilkossági kísérlet, ami ennyire elszántta teszi. Az viszont tudható, hogy pár évvel később, 1925-ben fogadott lányának férje – aki hosszú évekig küzdött pszichés problémákkal – valóban öngyilkossági kísérletet követ el. Mindezek mellett még kiállításokat rendez a rendőrségi fotókból, és olyan emléktárgyakat gyűjt, amelyek hasznos alapot jelentenek a későbbi rendőrségi múzeum kialakításához. 1919-ben az éppen államosított rendőrség újjászervezésének feladatával találja meg a Belügyminisztérium: a kettéválasztott budapesti kapitányság „budapestvidéki kerületi főkapitánya” lesz (azaz az „agglomeráció” tartozik hozzá). Ez a nagy, politikaközeli feladat azonban már vélhetően nem tetszik neki, alig egy évvel később, 1920-ban kéri a nyugdíjaztatását, visszavonul, élete utolsó szakaszát Pécelen tölti.

Városunkhoz több szál is köti a Hollefreund testvéreket. A színésznőnek készül, de a korabeli sajtó szerint gyengén teljesítő Hollefreund Dóra 40 éves amikor az akkor 78 éves id. Dániel Gábor nyugalmazott főispán második felesége lesz. Így „egy fedél alá kerül” a péceli Völgy utcában ifj. Dániel Gábor képviselővel, „zsebkendő szavazóval”. Mondhatnánk, hogy anyja lesz, de még az ifjabb Dániel Gábor is idősebb ekkor nála (ifj. Dániel Gábor egyébként az egyik Korányi lányt veszi el Pécelen).

Hollefreund Ottó méhész és zenész. A Méhész Egyesület pénztárnoka, nyoma van annak, hogy 1905-ben már Pécelen méhészkedik, de benne van a helyi tűzoltó egyletben is. Ami talán még fontosabb, hogy a Zeneakadémia magánének szakán végzett Hollefreund Ottó lesz a mai péceli Petőfi Sándor Férfikórus (akkori nevén Polgári Dalkör) első karnagya.

Azt sajnos egyelőre nem tudni, hogy Hollefreund/Gábor Béla melyik testvérehez költözik, miután 1920-ban visszavonul a közélettől, az viszont biztos, hogy szakértőként még mindig segíti a rendőrség munkáját.

Dr. Gábor Béla nyugalmazott főkapitányt 1939 január 31-én, délután 4 órakor helyezték Pécelen a római katolikus egyház szertartása szerint, igen nagy részvét mellett örök nyugalomra.

#### Legfontosabb források:

- Magyar Rendőr 1939/4
- Dr. Ibolya Tamás: A daktiloszkópia és a dánosi rablógyilkosság
- Tolnai világlapja, 1912.08.18
- Varga Mihály: Pécel története a régi időktől 1945-ig, 2000
- Pesti Napló, 1917.02.11



## Nauta Henrik

100 éve, 1918 novemberében írták alá az I. világháborút lezáró békeszerződéseket. Ebből az alkalomból villantjuk fel az egykoron Pécelen, a Várhegy utcában élő tengernagy portréját és világháborúban vállalt szerepét. Horthy az ő hajóján bizonyíthatott először.

Heinrich Ritter von Nauta vagy más néven Lovag Nauta Henrik 1866-ban született Veracruzban, Mexikóban. Nem akármilyen családi háttérrel tudhat maga mögött: apja, Nauta Gusztáv az Osztrák-Magyar Monarchia ellentengernagya – egyes források szerint a közös haditengerészetet formálisan irányító Pöckh ellentengernagy legfontosabb támasza. A kis Henrik keresztszüllőjének Ferenc József testvérét, Miksa mexikói császárt sikerül megnyerni, így második keresztnévnek Henrik megkapja a Miksa nevet is. A család pár évvel később már Európában van, legalábbis ifj. Nauta Gusztáv, Henrik testvére két évvel később már Triesztben születik.

Nauta Henrik több hajón tűnik fel, sorhajókapitány, korvettkapitány és később a dunai flotta parancsnoka is: a Taurus, a Szigetvár, a Franz Joseph I és az Erzherzog Friedrich hajókon „kapitánykodik” az 1800-as évek végén, 1900-as évek elején. 1910-ben a közös hadügyminisztérium tengerészeti osztályának igazgatója lesz.

Az első világháború kitörése előtt a fontos diplomáciai feladatokat is ellátó Taurus parancsnoka. Ez az a hajó, amely – a szakirodalom szerint – nemcsak katonai, hanem diplomáciai feladatokat is ellátott: „parancsnokának mindig igen ügyes tisztnek kellett lennie”, fedélzetén a Monarchia legnagyobb előjáróságai tűnnek fel, az 1900-as évek elején a Balkánon közvetít a felek között. Horthy Miklós 1908-ban ennek a hajónak a parancsnokságát veszi át Nautától, ez lesz a későbbi kormányzó első hajóparancsnoki posztja.

A világháború kitörése előtt, 1912-ben Nauta már a Franz Joseph I-el járja be Ázsia partjait. A Herkules című lap 1912 decemberében részletesen beszámol a hajó legénységének sanghaji sportsikereiről. A helyi szervezők azzal akarták rábírní a Monarchia legénységét egy elsősorban civileknek meghirdetett futóversenyben való részvételre, hogy „szeretnék látni, mit tudnak a matrózok a szárazon”. „Bennünket ugyan nem nagyon kellett ugratni”- folytatja az újságnak tudósító névtelen matróz. „Szeretett parancsnokunk, Nauta Henrik beleegyezésével készültünk a versenyre... a sportklub külön díjat tűzött ki az elsőnek beérkező matrózok számára.” A verseny első helyezettje természetesen egy civil lett, de a matrózok közül elsőnek és másodiknak is Nauta legénységének egy-egy tagja ért be.

A Nauta testvérek aktív szerepet vállalnak az első világháborúban, tengeri ütközetekben is részt vesznek.

1915. május 23-án Olaszország beszáll a háborúba és hadat üzen a Monarchiának (is). A Monarchia – egyébként az olaszokhoz képest gyengébbnek, szegényesebbnek mondott – flottáját nem éri váratlanul a hadüzenet. Pár órával az üzenet átvételét követően, még az éjszaka összehangolt támodást intéz a közös hadsereg flottája az olasz Ancona kikötője ellen.

Csonkaréti Károly Az Osztrák-Magyar Monarchia haditengerészete című könyvéből tudhatjuk, hogy a rajtaütéskor Nauta Henrik az Erzherzog Friedrich, testvére az Erzherzog Friedrich Max hajókapitánya (illetve sorhajókapitánya): „az Erzherzog Ferdinand Max az északi kaszárnyára, a rádióállomásra és a tengeri jelzőkészülékre, az Erzherzog Friedrich a déli laktanyára és a gyártelepekere, míg az Erzherzog Karl a parti ütegekre és harmadik

kaszárnyára összpontosította tüzét.”

A rajtaütés tényleg váratlanul érte az olasz kiktötőket és az egész olasz flottát, így a Monarchia szempontjából egyértelműen sikeres volt az éjszakai ütközet.

Nauta végül túléli az I. világháborút, 1918-ban visszavonul, feltehetően ekkor költözik Pécelre.

Varga Mihály Pécel egykori helytörténésze, könyvében röviden említi, hogy városunkban élt „Nanta Henrik tengernagy” is. Varga ugyanakkor – feltehetően elütés, vagy egy kézirat elolvasása miatt – tévesen írja nevét, valójában egyértelműen Nauta Henrikről van szó. A világot bejáró tengerész minden bizonnyal Pécelen a Várhegy utca 3-ban lakott, melyet egy 1920-as levéltári dokumentumból tudhatunk biztosan. Feltehetően második feleségével Losonczy Margittal élt pár évig településünkön. A pontos időszakot jelenleg sajnos még nem sikerült beazonosítani.

Nauta Henrik 1921-ben halt meg.

#### Legfontosabb források:

- Varga Mihály: Pécel története a régi időktől 1945-ig, 2000
- <http://navalhistory.flixco.info/G/291978x53053/281303/a0.htm>
- Levéltári források, nyilatkozatok, gyászjelentések
- [http://www.leki17.hu/polakia/2\\_vh\\_70\\_horthy/hm\\_03.pdf](http://www.leki17.hu/polakia/2_vh_70_horthy/hm_03.pdf)
- Csonkaréti Károly: Az Osztrák-Magyar Monarchia haditengerészetének hadműveletei az első világháborúban - Hadtörténeti közlemények, 1986 3. sz
- Herkules, 1912. december

### **Pulszky Henriette**

„...tudományos becsvágyát esetleg kielégíti, de női öntudatát talán sérti, ha kutatásairól megállapítják : «férfimunka volt!»” – 1935 végén, 1936 elején minden, magára valamit adó lap beszámolt egy német nyelven megírt, a magyar „zseniség” tipikus felbukkanásait kutató tanulmány kiadásáról. A művet ráadásul egy nő írta: az évtizedekig Pécelen élő Szirmay Tamásné, Pulszky Ferenc „kulturpápa” unokája, Pulszky Ágost társadalomtudós lánya.

Pulszky Henriette (de Harry, Harriette stb. formában is felbukkan a neve) 1883. június 10-én született. Apja Pulszky Ágost a XIX. és XX. század fordulójának egyik legmeghatározóbb társadalomtudósa, a szocioliberális gondolatok hazai képviselője, a magyar szociológia útját egyengető bölcselkedő.

Nagyapja – és egyben keresztapja – Pulszky Ferenc politikus, Kossuth államtitkára, a Nemzeti Múzeum egykori igazgatója, a magyar szabadkőműves páholyok egyik első nagymestere, a szabadkőművesség XIX. század végi hazai virágzásának vezéralakja.

„...nem egy férfidiák megirigyelte volna”

Henriette ott van az első nők között, akik érettségit szerezhetnek. A Pesti Napló 1901-ben kiemelt figyelemmel tudósít – a női egyenjogúsági küzdelmek sikerének köszönhetően – 1896-ban induló, lányok számára is középfokú képzést nyújtó leánygimnázium első érettségi vizsgájáról: „amióta leánygimnazisták is vannak, akik érettségi vizsgálatra készülnek, kíváncsian lestük, nem jelennek-e meg a parkok hűs világában, hogy a finemü diákok

zűmmögő és hadaró hangzavarába a szoprán elemet is belevegyítsék.”

Az ötvennyolc úri középosztálybeli szerencsés lány között ott van Pulszky Henriette is, akinek remek érettségi vizsgájáról külön beszámol az újságíró: „Tacitust, a tömött, masszív, tehát nehezen fordítható történetírót úgy fordította és magyarázta, hogy nem egy férfidiák megirigyelte volna.”

A kultúráért és tudományért lelkesedő Pulszky lány 21 éves, amikor hozzámegy a péceli földekkel is rendelkező, érett férfikorban lévő, 35 éves Szutinai és szirmabesenyői Szirmay Tamás honvédhuszárkapitányhoz. Tartós berendezkedésre készülnek településünkön, a mai Várhegy utcában alakítanak ki otthonos lakot, részt vesznek Pécel társadalmi életében.

Szirmay Tamás 1914. április 26-án megalakítja a Péceli Polgári Kört, melynek célja „a tagok és hozzátartozóinak társadalmi érintkezését lehetővé tenni és előmozdítani, szellemi műveltségüket önképzés által fejleszteni, általános érdekű kérdéseket megvitatni és az összetartozást elősegíteni”. Az alapszabályt 1914. július 11-én hagyják jóvá – de a civil társaság már nem kezdi meg működését, két hét múlva kitör az I. világháború.

Szirmay Tamás fiatalon, 47 évesen hal meg Pécelen, miután leszerelik – alig pár hónappal a világháború vége előtt. Henriette viszont továbbra is aktív közéleti szereplő Pécelen: a világháború végén például jelentős összegeket adományoz a péceli szegényeknek (Zsedényi Aladár egykori felsorolása szerint a nagybirtokos Fáy György után a második legnagyobb összeget osztja szét a faluban).

Szirmay-Pulszky Henriette néven az 1920-as években már filozófiai és kultúrfilozófiai tárgyú könyvekről ír recenziókat, franciáról fordít szépirodalmi és tudományos alkotásokat. Még csak 29 éves, amikor a feminizmus kérdésében is vitába bocsátkozik egy országgyűlési képviselővel Az ujság hasábjain.

A Lángész és örület című műve (eredetiben: Genie und Irrsinn im ungarischen Geistesleben) 1935-ben jelenik meg Münchenben, német nyelven. A könyv tulajdonképpen egy példatár, amely Wilhelm Lange-Eichbaum német pszichiáter és szociológus zsenikről szóló munkáját egészíti ki.

Igazán nagyot azért szól Magyarországon Henriette írása, mert a korábban megszokottól eltérő módon ír olyan nagy „bálványokról”, mint Berzsenyi, Csokonai, Széchenyi, Kossuth, Eötvös, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Tompa, Madách, Jókai, Vajda, Kemény vagy Ady. Ahogy a Pesti Napló egykori újságírója fogalmazta meg: „a mi lángeszű embereinket az irodalom mindig úgy állítja elénk, amint ferencjózsefkabátban éppen modellt állnak az emléküket megörökítő szobrásznak; — így ünnepeylesek, de érdektelenek és idegenek.” Pulszky Henriette viszont lecupaszítja ezeket a nagy magyar természeteket és lelki alkatukat vizsgálja. A német pszichiáter módszerét követve keresi a magyar lángelmék normálistól eltérő viselkedését, életmódját, így életrajzukat újabb adalékokkal gazdagítja.

A szakmai közvélemény megfogalmazza ugyan módszertani aggályait, felhívják a figyelmet Szirmayné néhány tárgyi tévedésére és pszichológiai tárgyú ismereteinek hiányosságaira; de mindenki elismeri szorgalmát, az összegyűjtött és közvélemény elé tárt új információk gazdag tárházát és természetesen azt, hogy az európai közvélemény is számos magyar művész munkásságával ismerkedhetett meg írásán keresztül. Ahogy Nyíró Gyula ideggyógyász írta recenziójában: „Bár egyes, a magyar irodalom jellegzetes jegyeire vonatkozó észrevétele ellentmondásra készítené, meg kell állapítanunk, hogy könyvével a magyar kultúrának nagy

szolgálatot tett, midőn a külföld tudományos köreinek figyelmét nagyjainkra felhívta.” Mókás persze azt is olvasni, ahogy a korabeli lapok pártállástól, ideológiai beállítottságtól függően értelmezik – az egyébként nagyívű következtetésektől végig tartózkodó Pulszky Henriette – dolgozatát. A liberálisabb hangot megütő lap azt emeli ki, hogy a magyar zsenik onnan jönnek, ahol a legerősebb a „fajkeveredés”, míg a jobboldali, konzervatív nézeteket valló publicisták arra hívják fel a figyelmet, hogy a legnagyobb magyar tehetségek „a nemes földbirtokosok osztályából kerültek ki”.

Szirmay Tamásné Pulszky Henriette hosszú életet élt meg, 1970 áprilisában Budapesten halt meg. Szirmay Tamás és Pulszky Henriette házasságából egy lány született: Szirmay Anna 1956-ban hagyta el az országot.

Pulszky Henriettet apja mellé temették a Fiumei úti temetőbe. Legfőbb műve ma is ott van a legtöbb hazai, zsenikkel, lángelmék felbukkanásával foglalkozó tudományos munkák irodalomjegyzékeiben.

#### Források:

- Zsedényi Aladár: Vörös cserepek
- Varga Mihály: Pécel története a régi időktől 1945-ig, 2000
- Pannonhalmi Szemle 1936 5. Szám
- Magyar Szemle, 1936
- Pesti Napló, 19351203
- Levéltári dokumentumok
- Thalassa, 2001 2.

#### **Farkas Antal**

*„...proletárköltő, talán a legkülönb, de egyben nagyon előkelő poéta is...a zseni, a géniusz illata csap meg, mint májusi virágos ág, egyik-másik versében.”* – Ady Endre írta ezeket a sorokat Farkas Antal, ma már teljesen elfelejtetett szocialista költőről 1914-ben. Kertész Mihály (Michael Curtiz), a Casablanca rendezője Farkas egyik verséből készítette utolsó magyar filmjét. A Népszava újságírója, író és költő közel egy évtizeden át élt a péceli Erzsébet-sétányon.

Farkas Antal szegény családba született 1875-ben. Pályája elején hat évig tanított Mezőtúr mellett egy tanyán. A falusi parasztok gondjai, a szegénység, – mai szóval mondva – „elitellenesség” határozták meg a fiatal tanító mindennapjait. 1902-ben kezd újságírással próbálkozni: a Makó és Vidéke, valamint a Szegedi Napló is alkalmazza.

Baloldali elköteleződését nem rejtegette, a Népszava napilappá válásakor, 1905-ben már ott dolgozik a szerkesztőségben és ír riportokat, glosszákat a szegényparasztság helyzetéről – 1905 és 1919 között a lap legtöbb tárcát jegyző újságírója. Közben sorra jelennek meg verseskötetei.

Nem csak a vele szemben nyilván elfogult Népszava, de más korabeli lapok is arról számolnak be, hogy felolvasóestjeit rendszeresen jelentős érdeklődés kíséri. Farkas Antal az 1900-as évek elején egyértelműen népszerű költőnek számított. Bár Ady elismerően nyilatkozott a költőről, sőt Szolláth Dávid a Literatura 2013-as számában megjelent cikkében

még Farkas József Attilára gyakorolt hatását is kimutatja; az utókor elfeledte a költőt. Az átpolitizált témaválasztás nyilván felülírja a stílust, az elegáns megoldásokat: nem is lehet véletlen tehát, hogy egy szocialista költő – függetlenül tehetségétől – a feledés homályába vész. Alig találni olyan versét, ami ne a háborúellenességről, az elnyomott munkásokról és a proletárforradalom esélyeiről szólna – sehol egy könnyen idézhető szerelmes vers... „Soha nem barátkozott meg a főváros körengetegével, ha tehetne mindig menekült innen” Az egykori lakcímnnyilvántartás szerint Farkas Antal 1912-ben már biztosan Pécelen, az Erzsébet-sétányon élt, de már 1910-ben is jelentek meg írásai településünkéről. Több verseskötetét, novelláját tehát minden bizonnyal településünkön írta. Vicces helyzetjelentéseit, tárcáinak témáját gyakran Mezőtúrról, annak környékéről meríti, de többször előfordulnak péceli élethelyzetek is ezekben az írásokban.

Egyik írásában beszámol például a péceli nyaralótelep egy „goromba fráter” lakójáról, aki elkapta a hozzá beosonó kacsá-tolvajt. Miután a szegény tolvajról kiderül, hogy terhes feleségének vinné a két kacsát, a mogorva fővárosi tulajdonos még egy pohár borra is meghívja „Czitrom Pétert”, akivel aztán csúnyán be is rúgnak. Persze a „tolvaj” a kacsával távozhat.

Francseket és Bárczyt is meg-meg említi ezekben az írásokban, de vannak ma még nem beazonosított helyhez és személyhez köthető jegyzetei is.

1919 márciusában még mindig Pécelen él. A nyíltan baloldali elveket valló újságíró településünkön aktívan részt vesz a helyi kommunista párt megalakításában, a Tanácsköztársaságban pedig tagja a Pécelen megalakult Munkások, Katonák és Földműves Szegények Tanácsának.

Ahogy Zsedényi Aladár, szintén Pécelen élő újságíró írja: Farkas Antal „*egy színmagyar, jóízű bohém... ha talán a sovinizta Budapesti Hírlap annak idején jobb szerződéssel kínálta volna meg, nem lépett volna a Népszava kötelékébe. Ő itt Pécelen nem sok vizet zavart. Odabent firkált nem közönséges tehetséggel megrendelésre*”.

A személyes tragédiáját, öccse világháború utáni eltűnését megörökítő Jön az öcsém című verse a Tanácsköztársaság egyik legtöbbször idézett költeménye lesz. A Népszava is címlapon hozza a Keletről érkező baloldali fordulat metaforájaként is értelmezhető művet. A Casablanca mellett több nagy amerikai filmet is rendező Kertész Mihály még egy kis rövidfilmet („agitkát”) is készít a versből – nyilvánvalóan agitációs céllal (a mai szemmel nézve elég nyomasztó videó elérhető a youtube-on).

Másik híres – és ugyancsak széles körben terjesztett – írása ebből az időből a Kommunizáljuk-e Zsófit? Ebben a mai Gyakran Ismételt Kérdések műfajához közeli, de mégis cselekménybe foglalt alkotásban a proletárdiktatúráról terjedő álhíreket, félinformációkat cáfolja. Többek között a címben is sejtetett kérdésre (lehet-e egy nő több férfi tulajdona majd) ad nemleges választ.

A Tanácsköztársaság bukása után Farkas menekül. Először Romániába ment, de egy ottani írása miatt onnan is menekülnie kellett. Végül Bécsben telepedett le, miközben itthon – távollétében – elítélték a direktóriumban betöltött szerepe miatt. 1928-ban tért haza, de akkor már nem jött vissza Pécelre, Rákosszentmihályon telepedett le. Rendszeresen ír még a Népszavának – többnyire álnéven. 1940-ben, 65 éves korában hal meg.

### Legfontosabb források:

- Varga Mihály: Pécel története a régi időktől 1945-ig, 2000
- Zsedényi Aladár: Vörös cserepek
- Népszava, 1990.03.01.
- Népszava, 1914.04.11. (Két szomszédvár)
- Elektronikus könyvtár, Szentes (<http://ekonyvtar.vksz.hu/?docId=33411>)

### **Lázár Károly**

„*A német támadás minden pillanatban várható. Mihelyt megindulnak: tüzmegegyítés!*” – a visszaemlékezések szerint Horthy testőrparancsnoka ezekkel a szavakkal készítette fel embereit a várható eseményekre 1944 októberében, a kiugrási kísérlet előtti napon a Budai Várban. Lázár Károly 75 évvel ezelőtt, Magyarország német megszállásának évében a történelem színpadán került reflektorfénybe. 1968-ban Pécelen temették el.

Vitéz Csíktapolczai Lázár Károly 1890-ben született a mai Románia területén található Széphelyen (akkor még Zsebelyen). A Monarchia hivatásos katonája az első világháborúban az orosz, a román és az olasz fronton is harcol, a háború végére századosi rangot és több kitüntetést szerez.

1927-ben felveszik a Magyar Királyi Testőrségbe, ahol már tagja a kormányzó díszkíséretének. Visszaemlékezéseiben azt írja, hogy a lovas sport iránti rajongása (versenylovas is a 20-as évek második felében) miatt került közel Horthyhoz és nyerte el a lovak iránt szintén lelkesedő kormányzó bizalmát. Másrészt viszont tény, hogy rokoni kötelék is fűzte Lázárt Horthyhoz: Lázár feleségének nagynénije Horthy Miklósné Purgly Magdolna volt.

Lázár Károly 1936-ban kapja meg a testőrparancsnoki pozíciót – a legenda szerint szilveszter éjszakáján a szerencsét hozó malac a nagy mulatságon éppen hozzá szaladt, mire mosolyogva Horthy is odalépett hozzá: „*Hát akkor kinevezlek a testőrség parancsnokává.*”

1944. március 19-én a német csapatok megszállták Magyarországot, Horthy még a helyén maradt. Igaz ekkor még nem történik határozott lépés német részről Horthy eltávolítására, de Lázár távol tartja a német tiszteket a Vártól, a testőrség tűzparancssal rendelkezik bármilyen német behatolási kísérlet esetére.

A testőrparancsnok ebben az időben Horthy szűk köréhez tartozik, akikkel a kiugrási kísérleten, a kormányzó biztonságának megóvásán dolgoznak. Lázár felhatalmazást kap arra, hogy a magyar ellenállási mozgalom alakjaival is tárgyaljon. Ahogy Korom Mihály, történész a Századunk című folyóiratban írja, Lázár ezekben a hónapokban még a Kommunista Párt képviselőivel, például Rajk Lászlóval is egyeztetett az ellenállás lehetőségeiről, a munkásság felfegyverzéséről.

Horthy végül október 15-én tesz egy erőtlenséget a kiugrásra. Lázár Károly azt az utasítást kapja, hogy védje meg a várat a németektől. „*Öt perccel azután, hogy a kormányzó eltávozott a Várból, a Sándor-lépcsőnél támadtak a németek. A kerti kaput páncélökökkel törték be. Én parancsot adtam az ellenállásra és tüzet indítottam*” – emlékezett később a testőrparancsnok a történetekre. Közben ellentmondásos utasításokat kap arról, hogy most ellenálljon a németeknek vagy ne. Az „összecsapás” mindössze 20 percig tartott. Bár a

testőrök visszaemlékezései szerint eséllyel tudták volna megvédeni a várat, Horthy parancsára végül megadták magukat. A németek bevonultak, Lázárt elfogták és Mauthausenbe, a koncentrációs táborba hurcolták.

Lázár Károly 1945 júniusában tért haza. A háborút követő perekben eleinte vádlottként, majd tanúként hallgatták meg.

Védelmében még Szent-Györgyi Albert is nyílt levelet írt. Az ellenállási mozgalom aktív szervezőjét, a későbbi Nobel-díjas orvost Lázár saját lakásán bújtatta a németek elől. Ezen túl magasrangú angol tiszteknek segített, Bethlen István egykori miniszterelnök menekülését is szervezte. Lázár hívta Budapestre 1944 júliusában Koszorús Ferenc vezérkari ezredest is, hogy a zsidóság elhurcolását szervező magyar csendőrséggel szemben a magyar hadsereg segítségét kérje. Lázár ekkor a Várba rendelte a csendőrpáncsnokokat és Budapest elhagyására kényszerítette őket, ezzel több tízezer zsidó fellélegezhetett. Mindez nem volt elég Lázár Károly teljes felmentésére: B listára került, nyugállományba helyezték és kitelepítették.

Lázár Károlyt és feleségét az 50-es években Füzesgyarmatra telepítik – ugyanoda, ahova Rassayt is. A kitelepítés után, miután elhagyhatták Füzesgyarmatot, Budapestre még nem költözhetnek vissza így, – ahogy Rassay – Lázárék is Pécelen telepednek le. Pontosan nem tudható, hogy miért, de esetleg köze lehet ahhoz, hogy Lázár Károly felesége, Blaskovich Márta távoli rokona volt a péceli Fáy Bélának. Házuk az Ady és Kazinczy utcák sarkán állt. A 60-as évek elején már csak Lázár Károly fia, a Várban szintén harcoló Lázár Béla huszárhadnagy élt, de Lázár Károly is még rendszeresen megfordult Pécelen. Lázár Béla ekkor már bottal járt. Kazincbarcikán az internáló táborban szerzett súlyos gerincsérülést, egy ideig még segédmunkásként dolgozott az egykori huszárhadnagy, majd teljesen megbénult. Dr. Dürr Sándor péceli lakos visszaemlékezései szerint Lázár Béla nagyon sokat mesélt harci cselekedeteikről, Lázár Károly katonás járásával pedig rendkívül feltűnő jelenség volt a faluban.

Blaskovich Márta 1961-ben halt meg, Lázár Károly testőrparancsnok 1968-ban, fiúk, Lázár Béla pedig 1969-ben. A család sírja a péceli római katolikus temetőben található. Lázár Károly 1992-ben posztumusz vezérezredesi rangot kapott.

#### Legfontosabb források:

- Magyar Nemzet, 2007. november 24.
- História, 2010. 5. (Sipos Péter: Horthy testőrei)
- interjú Dr. Dürr Sándor egykori péceli lakossal
- Szabad nép 1945.07.03
- Magyarország, 1969.06.22
- levéltári dokumentumok, gyászjelentések, anyakönyvek
- Magyarország, 1969.06.22
- Bene János-Szabó Péter: Lázár Károly testőr altábornagy visszaemlékezései.

#### **Bud János**

*„...a jó gazda gondosságával műveli kis péceli szőlőjét és gyümölcsös kertjét, hogy*

*tudományos és közéleti elfoglaltsága után ott érezze, mint a magyar föld szerelmese, a legtisztább örömet és felfrissülést*” – 1941-ben köszöntötték ezekkel a szavakkal az akkor 60 éves egykori gazdasági csúcsmisztert kollégái. Dr. Bud János közgazdász leginkább az I. világháború utáni gazdasági konszolidáció levezenyléséről és a pengő bevezetéséről ismert. Közben három évtizeden át Pécelen élt.

Bud János 1880-ban született Máramaros megyében. Az egyetem elvégzése után, már 23 évesen jelennek meg statisztikával és közgazdaságtannal foglalkozó írásai. A születési és válási statisztikák mellett a munkásság átlagos életkoráról, az árstatisztikáról, valamint az állam és statisztika kapcsolatáról ír tudományos igényességgel.

Az egyetemi állás mellett a Statisztikai Hivatalban vállal munkát, később pedig a közéleti minisztériumban folytatja munkáját. Fiatalon, 42 évesen már közéleti miniszter Bethlen István kormányában.

„...szép és egyszerű pénzünk lesz”

A közéleti feladatok után Bethlen felkéri Bud Jánost az akkor már – három év alatt – öt pénzügyminisztert felemésztő, I. világháborút követő pénzügyi konszolidáció befejezésére. Bud az egyébként szintén erős péceli kötődéssel rendelkező Korányi Frigyesztől veszi át a minisztériumot.

A vesztes háborúban megviselt, jóvátételekkel terhelt gazdaság, ami ráadásul a korábban gördülőkényen működő, Osztrák-Magyar Monarchiába integrált pénzügyi rendszerét is elvesztette, nem kis problémákkal kellett, hogy szembenézzen. Az infláció az 1920-as évek elején elszaladt, nemzetközi kölcsönhöz az ország nem fért hozzá, a beruházások nem indultak be.

Bud János pénzügyminiszterségének első feladata volt a teljesen elértéktelenedett korona lecserélése, az értékálló, aranyértéken alapuló pengő bevezetése, valamint a jelentősebb nemzetközi hitelek letárgyalása. (A Népszövetséggel kötött, első hitelszerződést, ami lökést adott a további angol, amerikai, svájci és svéd hiteleknek az előző pénzügyminiszter, Korányi Frigyes írta alá – mondhatnánk tehát, hogy két “péceli” is ott tevékenykedett a gazdaság helyreállításánál).

Később a közgazdasági és a kereskedelemügyi miniszteri pozíciót is megkapja, így kiérdemli a csúcsminiszter titulust.

Kritikusai szerint túlságosan is Bud egyszemélyes munkájának tulajdonították a kormánypárton belül a pénzügyi konszolidáció nehéz feladatát, holott elődei hasonlóan komoly gazdaságpolitikai lépéseket, konszolidációs kísérleteket tettek. Az viszont tény, hogy míg elődei pár hónapot „bírtak” csak a miniszteri székben, addig Bud hét éven át irányította a magyar gazdaságpolitikát – a gazdasági mutatókat figyelembe véve – sikerrel.

Mindezen feladatok mellett pedig a csúcsminiszter Pécelen nyaralt és gondozta gyümölcsösét. Bud Jánosék villája a mai Wesselényi utca végében volt. Varga Mihály kéziratai között található feljegyzések szerint 1916-tól egészen 1945-ig használta nyaralónak a Bud család a péceli villát. A helyi nyaralókkal minden bizonnyal szoros kapcsolatban állhatott, az 1938-ban megalakult péceli Légóltalmi Ligában például tiszteletbeli elnöki pozíciót is kapott (Törekyvel együtt).

A Korányi családdal is már ebben az időben szoros kapcsolatba kerülhetett, legalábbis feltételezhető, hogy ilyen kapcsolatok is hozzásegíthették, hogy Korányi Frigyes mellett államtitkár legyen.



A 1929-1933-as világgazdasági válság magával ragadta Bud Jánost is. 1931-ben – a kormánypárti képviselők szavazataival – a parlament leszavazta. Pénzügyi bizottságokban, gazdasági társaságok vezetésében neve még felbukkan, de inkább az egyetemi és tudományos életnek szenteli hátralévő éveit, több gazdasági tárgyú könyvet is ír.

Sajtóhírekből tudható, hogy az 1940-es években már egészségügyi problémái is lehettek – legalábbis több előadást mond le ilyen okokra hivatkozva.

Unokája, az 1990-es elején pénzügyi államtitkár Pongrácz Tibor elmondása szerint 1944-ben a nyilasok Bud Jánost is el akarták vinni, de a kert végén, a kerítésen sikerült megszöknie. 1948-ban a kommunista kormány az egyetemről is eltávolította a „rég arcokat”, így Bud Jánost is „nyugdíjazták”. Nyugdíjazása után rövid idővel, 1950-ben Budapesten halt meg.

#### Legfontosabb (elsősorban péceli kötődését bemutató) források:

- Galgóczy Károly: Péczel község leírása, Bp, 1896
- Varga Mihály: Pécel története a régi időktől 1945-ig, 2000
- Tolnai Világlapja, 1925.12.09.
- Filmhíradók Online
- Varga Mihály hagyatéka, feljegyzések
- Köztelek 1941.07.07

### **Ferdinándy család**

„...az országon elkövetett legnagyobb igazságtalanságot éppen az igazságügyminiszter írja alá?!” – a korabeli sajtó szerint így hártotta el a trianoni békeszerződés aláírására szólító, Horthytól érkező felkérést Ferdinándy Gyula igazságügyi miniszter 1920 májusában. Az a Ferdinándy Gyula, aki pár évtizeddel korábban még különböző színpadi szerepekben brillírozott a péceli nyaralóközönség előtt. A Ferdinándy család az egyik első „nagy” család, amelyik Pécelen választott nyaralót és később házat az 1880-as években. A Ferdinándy fiúk háza volt az akkori legnagyobb „bulik” helyszíne. A fiúkból államtitkár, jogtudós és miniszter lett.

A nemesi származású, függetlenségi nyilatkozatot is aláíró idősebb Ferdinándy Bertalan 1848-49-es szerepvállalása miatt egy jó ideig kocsisként bujkált, akasztásra is ítélték, de végül megkegyelmeztek neki. Később alispánnak, majd ispánnak is kinevezték, míg halála előtti utolsó éveiben, az 1880-as évek elején Pécelre vonult vissza. Sógorának, Gönczy Leó nyugalmazott ezredesnek ekkor már volt településünkön nyaralója, feltehetően ő inspirálhatta az agglomerációba költözést.

A Ferdinándy család a Pesti úton szerzett nagyobb házat. Az idősebb Ferdinándy Bertalan négy fia hamar a péceli társasági élet középpontjába került.

Melichár Kálmán az egykori Pécel folyóiratban így ír az 1880-as évek „aranyifjairól”: „*Találkozási helyük a Pesti-utcában levő Ferdinandy-udvar volt, melynek tágas térségein ugyszólva naponta folytak a vívómérkőzések...*”. Nem csak vívtak az ifjak. A Ferdinándy ház és a Szilágyi Virgil tér (ma benzinkút áll ott) közötti távon futóversenyeket is rendeztek. Ezeket már ott szalad a későbbi budapesti főpolgármester, Bárczy István is.

Egy különös távgyalogló versenyt is rendezett a baráti társaság. Írásos emlék maradt fenn

arról, hogy Tankó János, „halálosan 48-as tanár” és a későbbi államtitkár, ifj. Ferdinándy Béla 1889-ben merész fogadást kötöttek: az győz, aki a budapesti Kelet-pályaudvartól a Pesti utcáig kiszámított 20 kilométeres szakaszt 2 óra alatt teszi meg. Az eredmény: igaz, csak 2 perccel, de a Ferdinándy fiú nyert.

Persze a sport mellett jókat szórakozott is a „pesti intelligencia”. A Ferdinándy udvarból egyenes út vezetett a szintén Pesti úton fekvő Járdek kertbe, ahol – továbbra is a Pécel folyóirat cikkét idézve – *„az ifjúságnak mindent átfogó örömvágya s mulatozási gerjedelme kielégülést nyerhetett”*.

A kert szabadtéri színpadán rendezett színházi előadásokon a Ferdinándy gyerekek – főleg a későbbi miniszter, Gyula – többször is feltűnnek, mint „előadóművészek”. A Pécel újság egykori számából tudjuk, hogy az akkor még ifjú jogász, nem egyszer magát tukmálta rá a vendég társulatra és járt ki magának és „barátnőjének” rögtön egy címszerepet vagy főszerepet, amivel aztán széles baráti társaságát szórakoztatta a Rákos patak mentén ácsolt színpadon.

A legidősebb fiú, Ferdinándy Béla a katonai pályán tett bizonytalan lépések és a színészi karrier elindítása érdekében tett erőltet próbálkozás után a lovas sport mellett kötött ki. Nagy szakértője lesz a lóspornak, több éven keresztül még a népszerű Vadász és Verseny című folyóiratot is szerkeszti. Béla élete külön regényt érne, sokoldalúságát nem is lehet cél most itt kibontani. Testvére, Gyula, így jellemezte bátyját: *„amihez hozzá fogott, legyen az nyelv, tudomány, festészet, hivataloskodás, irodalom, abban mindig csúcs eredményt ért el.”* Hasonlóan sikeres volt a kártyajátékokban, de tulajdonképpen minden játékban. Karrierje csúcsán megkapta a minisztériumban „lóügyek” és lósporn intézésének feladatát. A Népszava ezen már csak így gúnyolódott: *„A gyepen, a kártyaasztaloknál, éjjeli dorbézolásoknál úzótt szerencsejátékainak köszönheti a manager, hogy nagyságos törvényhozóvá cseperedett.”* Ferdinándy Béla azt csinálja, ami a hobbija: a minisztériumban a versenyfelügyeleti osztályt vezeti.

Ferdinándy Gejza jogtudós lett, majd államtitkár a honvédelmi minisztériumban. A visszaemlékezések szerint logikusan érvelő, meggyőző szónok volt, de ahogy Melichár Kálmán a péceli tapasztalatai alapján felidézi alakját: *„ha felsorakozott érveivel nem tudta vitatkozó ellenfeleit meggyőzni, az asztalra mért ökölcsapással igyekezett érveinek nyomtatékot adni”*. Pécelre még később is visszatért, a Kossuth szobor avatásán – ahogy Bárczy – ő is ünnepi beszédet mondott.

Az ifj. Ferdinándy Bertalan – aki a péceli futóversenyeken jeleskedett és akinek *„találó ötletekkel sziporkázó szellemességét s kacagásra indító finom humorát a régi péceliek is jól ismerték”* – közigazdász, földművelésügyi államtitkár lett.

A negyedik, legkisebb fiú, Gyula, aki alig 20 évesen már kikaposta magának az utat a péceli Járdek-kert színpadához és a legkülönbözőbb szerepekben tűnt fel a falu közönsége előtt, miniszter lett. A konzervatív politikus 1920-ban igazságügyi miniszter (éppen a péceli ifjúkori barátot, Bárczy Istvánt követi a tárca élén), majd Teleki Pál kormányában belügyminiszter lesz. Miniszterségéhez kötődik az Európában egyébként akkor már meglehetősen szokatlan „botütés” intézményének újbóli bevezetése is. Az 1871-ben Magyarországon is eltörölt büntetési módot az *„elszaporodott lopások és... más súlyosabb bűncselekmények”* miatt vezette be.

Két “péceli” a Simonyi-Semadam kormányban: az ülő sorban balról a második Ferdinándy Gyula, az ülő sor jobb szélén Korányi Frigyes. Forrás: História, 1993/11

Életének talán legnehezebb helyzetébe azonban 1920 májusában került. A miniszterek természetesen nem akartak „politikai hullává” válni, mint a forró krumplit dobálták egymáshoz a trianoni békeszerződés aláírásának terhét. A minisztertanács akkori jegyzőkönyvei alapján tudható, hogy Ferdinándy mellett az akkori külügyminiszter neve is felmerült, mint aki a delegációt vezethetné és a szerződést aláírásával láthatná el (érdekesség, de még a szintén péceli kötődéssel rendelkező Korányi Frigyes, akkori pénzügyminiszter neve is be lett dobva – ahogy ez Vizi László Tamás: Ki legyen az aláíró? című, 2010-ben megjelent cikkében olvasható). Ferdinándy azonban kijelentette a sajtónak is, hogy nem vállalja az aláírást. Védekezésében előadta, hogy nem tud franciául, illetve családja elcsatolt területről származik, ami nem összeegyeztethető az aláírással.

A szerződést végül Benárd Ágost népjóléti és munkaügyi miniszter írta alá magyar részről.

Legfontosabb (elsősorban péceli kötődését bemutató) források:

- Galgóczy Károly: Péczel község leírása, Bp, 1896
- Varga Mihály: Pécel története a régi időktől 1945-ig, 2000
- História, 1993/11
  - Péczel folyóirat archív számai (elsősorban Melichár Kálmán Aranyifjak címmel írt cikkei)
- Ország-Világ, 1919. március 16.
- Horváth Lajos: Péceli története 1956-ig

## **Rácz Gyula**

„Nem szívesen adok nyilatkozatot, minthogy felesleges várakozásokat nem szeretek kelteni. De azt megerősíthetem, hogy a földművelésügyi miniszter úr megbízott a földreform munkálatainak előkészítésével.” – ilyen szerényen nyilatkozott Dr. Rácz Gyula államtitkár 1919 januárjában a Világ újságírójának. Pedig az idén 100 éve lebonyolított első átfogó földosztás technikai részleteit ő dolgozta ki. Pécelen évtizedeken át nyaralt, később saját telkét iskola céljára engedte át. Birtokán épülhetett fel a későbbi Ráday gimnázium.

Rácz Gyula 1874-ben született Hódmezővásárhelyen egy anyagilag nem túl elengedett, római katolikus családban. Kolozsváron, majd több külföldi egyetemen (Cambridge, Oxford) közgazdaságtant, szociológiát és statisztikát tanult. Fiatalon bejárta Angliát, Németországot, Franciaországot, megismerkedett az ottani társadalmi modellekkel, az ébredő munkásmozgalmakkal.

Visszatérve külföldi útjairól, a progresszív, társadalomtudományokkal foglalkozó, politizáló mozgalmak oszlopos tagja lesz. A haladó értelmiség műhelyeiben pozíciókat vállal, egyik alapítója a kor legértékesebb gondolkodóit tömörítő Társadalomtudományi Társaságnak, a Huszadik Század című folyóiratban rendszeresen publikál.

Szabadkőműves páholyokban is felbukkan a neve. 1908-ban Jászi Oszkárral és további hat társával megalakítják a Martinovics-páholyt, melynek több éven át tagja. Még 1948-ban is lehet találkozni nevével szabadkőműves körökben.

Rácz fiatal korában egyáltalán nincs anyagilag megbecsülve. Jászi írja egyik levelében, hogy „Rácz Gyula ötforintos vezércikkekből tengeti életét”. Ebben szerepet játszik persze elvhűsége és makacssága is. 1908-ban például felkérlik az Országos Munkásbiztosító Pénztár egyik titkári állására, de ő azt visszamondja, mert a pár héttel korábban életbe léptetett gondolat szabadságot veszélyeztető szabályzatot nem tartja összeegyeztethetőnek elveivel és a

Társadalomtudományi Társaság környékén kifejtett munkásságával.

Választójog és földkérdés

Miközben könyvtárosként dolgozik a később jó barátjáról, Szabó Ervinről elnevezett Fővárosi Könyvtárban, majd statisztikusokdika a Statisztikai Hivatalban, a legkülönbözőbb gazdasági és társadalmi kérdésekben jelennek meg írásai. A választójog és földkérdés témájában ugyanakkor kimagasló alkotások kötődnek nevéhez.

1906-ban megírja a későbbi földreformjavaslatok egyik alapművét, A magyar földbirtokosság anyagi pusztulása című elemzést, 1907-ben pedig már a Szociáldemokrata Párt színeiben áll elő egy földreform javaslattal. A nagybirtok problémáiról és annak negatív szociális hatásairól Szabó Ervinnel végeznek mélyreható kutatásokat. Meglátása szerint a demokrácia kiépítésének legfőbb akadálya a nagybirtok, a parasztság önállóan nem tud talpra állni, segíteni kell őket és ennek első lépése a földosztás.

1908-ban Jászi Oszkárral közösen megjelentetik A választójog reformja és a magyarság jövője című művet, amiben szorgalmazza az általános és titkos választójogot („Ugy gazdasági, mint kulturális és nemzeti érdekek egyaránt az általános választójog megvalósítása”). 1918-ben már a kormányban dolgozik a választói törvény reformján.

A Károlyi Mihály vezette kormány az első világháború befejezését követően, a háborúból hazatérő paraszti származású katonák igényeinek kielégítése, de a korábbi években felgyülemlett feszültségek enyhítése érdekében is, 1919 februárjában kihirdette a földreformról szóló törvényt. A földreform lebonyolítására Országos Birtokrendező Bizottságot állítottak fel, a feladattal pedig megbízták az agárkérdésekben elismert szaktekinetlyt, Rácz Gyulát.

A földosztást a Károlyi birtokon kezdték meg, ahol természetesen az államtitkár is jelen volt. Ráczra és a zsellérek előtt elmondott beszédére így emlékszik Krúdy Gyula: „...a csallhatatlan matematika, a statisztikai adatok, a megdönthetetlen számok embere. Ő a zsebéhez, az erszényéhez szól a népnek. Miként juthat jóléthez a szegény ember? Hallgatják, mint a mennyei ígét.”

Rácz a fent már röviden idézett riportban így jellemezte a munkát: „A gazdasági tudást el kell vinni a néphez. Kolosszális méretű szervező munkával kell megbirkózni.” A földosztással párhuzamosan az államtitkár egy képzési programot is indított, hogy az újonnan földhöz jutottak minél több szakismeret birtokában tudják elkezdni a művelést.

A program azonban rövid életet élt meg, nem sikerült befejezni. A február 23-án megkezdett reformot márciusban, a kommunista hatalomátvételt követően leállították. A Tanácsköztársaság alatt más irányt vett az agárkérdés rendezése: megkezdődött a szövetkezetesítés. Rácz Gyulát hamar félreállították, mindössze 46 éves volt, amikor nyugdíjazták.

Feltehetően nyugdíjazását követően telepedett le Rácz Gyula Pécelen. 1923-ban már egy Pécelen tartott mezőgazdasági kiállításon is feltűnik terményeivel – ahol egyébként egy háromlábú csirkét is megcsodálhatott a vendégsereg.

Pécelen a polgári iskola épületének ügye ekkor már régóta húzódott. A település vezetése megfelelő méretű, felszereltségű telket szeretett volna erre a célra, de hol a pénz, hol a megfelelő telek hiányzott. 1928 novemberében azonban örömmel számolhatott be a Pécel folyóirat arról, hogy a testület döntött Rácz Gyula telkének megvásárlásáról.

Rácz az egykori polgári iskoláról (később gimnázium, majd Művelődési Ház).

A nyugalmazott államtitkár ugyan pénzért, 88 ezer pengőért adta el a házat, de az épület

átalakítását már saját költségén végezte. Csontos Tamásné idézi Tankó Sámuel egykori építész műszaki leírását: „Az ideiglenes iskola épület céljára a telken létezett cselédház lett megfelelő módon átalakítva és bővítve. A bővítési és átalakítási munkákat dr. Rác Gyula államtitkár úr a saját költségén a község részéről történt műszaki felügyelet mellett... hajtotta végre.” A lakóházban további tantermeket és igazgatói szobákat alakítottak ki Rácék mellett. A polgári iskola később a Ráday gimnáziumnak adott helyet, ma pedig itt található a Művelődési Ház.

Az 1930-as években Budára költözhetett, legalábbis egy 1934-es hír szerint itteni nyaralójától nem messze veszíti el egy szerencsétlen balesetben az akkor 15 éves lányát. A két világháború között összességében teljes visszavonultságban él, pozíciót nem vállal, de feltehetően nem is kapna.

Szellemi harcostársa, Jászi Oszkár 1948-ban még rövid időre hazalátogatott hosszú emigrációjából. Litván György Jásziról szóló könyvében idézi fel a képet, ahogy az ekkor már idős, 74 éves Rác Gyula egy őszirózsával várja a Keleti pályaudvaron egykori barátját. Nem sokkal később, 1948 novemberében hal meg.

Halálakor így emlékezett meg Rácról a Huszadik Század: a későbbi földosztások “kapavágásait szellemi csákányozás előzte meg, Rác Gyulának és társainak szellemi kubikus munkája.”

Legfontosabb (elsősorban péceli kötődését bemutató) források:

- Galgóczy Károly: Péczel község leírása, Bp, 1896
- Varga Mihály: Pécel története a régi időktől 1945-ig, 2000
  - Juhász Jenőné: A péceli iskolák története (illetve Lokálpatrióta 1999 szeptemberi számban megjelent részlet)
- ESE Híradó, 2003. november (Csontos Tamásné írása)
- Tolnai világlapja. 1918.11.09.
- Rác Gyula: Alkotó politika című cikkéből, Huszadik Század 1910. 1. szám
- levéltári dokumentumok
- Uj nemzedék, 1923.05.23

5. Indoklás az értéktárba történő felvételre:

**Tankó János, Ulbrich Ede, Mihály Dénes, Kun József, Szilágyi Virgil, Klupathy Jenő, Francsek Imre, Cherven Flóris, Hatala Péter, Gábor Béla, Nauta Henrik, Pulszky Henriette, Farkas Antal, Lázár Károly, Bud János, Ferdinándy család, Rác Gyula életüknek egy hosszabb-rövidebb szakaszában éltek Pécelen. Életpályájuk során valamennyien gyarapították hazánk tudományosságát, technikai haladását, közéletét, sportéletét. Települési Értéktárba sorolásuk tovább gazdagítja helytörténetünk értékeit.**

6. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források): lásd az egyes szócikkek alatt.

Erdős Szabolcs  
javaslattevő aláírás